

Міністерство молоді та спорту України

Відділ сім'ї та молоді Тернопільської обласної державної адміністрації

ВМГО Молодіжний Націоналістичний Конгрес

Гурби. Квітень 1944-го

Ігор МАРЧУК, Олег ТИЩЕНКО

ГУРБИ. КВІТЕНЬ 1944-го. Видання шосте, оновлене. — Тернопіль, 2016. — 104 с.

ISBN 978-966-2096-59-0

Події, про які йдеться в цьому виданні, пов'язані з найбільшим за всю історію Другої світової війни боєм між частинами Української Повстанської Армії та Внутрішніми військами Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР. Радянські частини ВВ НКВС спеціально для проведення цієї Кременецької операції рішенням Ставки верховного головнокомандування СРСР були підсилені підрозділами авіації, артилерії, бронетехнікою, танками та піхотними частинами регулярної армії. Тим не менше, ціною величезних втрат обох воюючих сторін, частини УПА-Північ та УПА-Південь зуміли вирватись з гурбенського «котла» й пройшли сотні кілометрів двома похідними групами на Схід та Полісся.

Теренова гра «Гурби-Антонівці» — найбільший в Україні спортивно-патріотичний захід, який з 2003 року відбувається щовесни на місці історичного бою УПА проти НКВС, що стався у 1944 році.

Офіційний сайт теренової гри «Гурби-Антонівці»:

gurby.org.ua

Офіційний сайт Молодіжного Націоналістичного Конгресу:

mnk.org.ua

Сайт Міністерства молоді та спорту України

mmsu.org.ua

УДК 94 (477)

ББК: 63.3 (4Укр) 624

ISBN 978-966-2096-59-0

© Ігор МАРЧУК, 2009 © Олег ТИЩЕНКО, 2009

Бій під Гурбами

Усі наявні історичні джерела та дослідження сучасних істориків однозначно свідчать про те, що у квітні 1944 р. на Волині в районі села Гурби відбулась одна з найбільших битв Української Повстанської Армії з військами НКВС. Енкаведистам вдалося оточити Кременецькі ліси, у яких перебувало на той час 5000 повстанців, які належали до різних підрозділів УПА-Північ та УПА-Південь. На нашу думку, ця цифра охоплює чисельність усіх оточених разом із мобілізованими селянами з навколишніх сіл (від 1000 до 1500 осіб), а також укомплектовані та озброєні бойові відділи, які нараховували не більше як 3000-3500 вояків (ідеться про курені О. Степчука («Сторчана»), І. Сала («Мамая»), С. Котика («Докса», «Вира»), «Непитайла», А. Трачука («Бувалого»), і. Золотнюка («Довбенка»), а також «Яструба», «Залізняка» та сотні «Панька», «Андрія», «Ярошенка», чоту «Чорногори» й відділ охорони штабу під командуванням «Гармаша»). Якщо б кожен курінь стандартно нараховував 400 вояків, сумарна кількість частин на Гурбах складалася б з 3200 осіб. Хоча відразу зазначимо, що під командуванням, наприклад «Залізняка», було лише дві сотні. За свідченням політвиховника «Хмари», у курені «Непитайла» нараховувалось 240 бійців. Упівці мали у своєму розпорядженні дві батареї гармат різних систем і кілька мінометних ланок, окремі курені мали в арсеналі радянські протитанкові кріси (ПТР). Крім того, сотня «Великана» притягнула кіньми в розташування штабу захоплений дещо раніше радянський літак ПО-2. Як бойову техніку його розглядати не варто, Командир з'єднання «Холодний це був радше пропагандистський трофей, ніж зброя.

Сили Внутрішніх військ НКВД, за повідомленнями УПА, були в декілька разів більшими і нараховували 35000 активних «багнетів». До складу цього угруповання безпосередньо

входило 4 бригади ВВ НКВС, полк кінноти, 15 легких танків, до того ж використовувались авіація (6-ий штурмовий авіаполк НКВС), бронепοїзд, залучались фронтові частини (у складі лише згаданих чотирьох бригад нараховувалось 15000 бійців)¹. Головною ударною силою енкаведистів під час бою виступала мотострілецька бригада, яка чисельно значно перевищувала фронтовий армійський еквівалент. За штатом вона нараховувала 5 батальйонів (чисельність кожного — 713 «багнетів»). У бригаді загалом мало нараховуватися за штатом 4025 бійців, які на озброєнні, крім гвинтівок і автоматів, мали додатково 45 мінометів, 30 станкових кулеметів. Кожна бригада була забезпечена окремим саперним підрозділом і значною кількістю бронеавтомобілів та автомашин. Отже, червонопогонники мали семикратну перевагу. Дослідники Д. Веденєєв та Г. Биструхін у книзі «Повстанська розвідка діє точно й відважно...» намагаються спростувати той факт, що проти повстанців на Гурбах було кинуто понад 30 тисяч енкаведистів і зупиняються на цифрі 10 тисяч. Але якщо врахувати наведені нижче дані про чисельність перекинутих на Волинь протягом лютого-березня 1944 р. підрозділів ВВ НКВС, то бачимо зовсім іншу картину. А були ще партизанські з'єднання, прикордонні війська НКВС, фронтові частини. Керівництво цією масштабною операцією здійснював начальник Управління ВВ НКВС Українського округу генерал-майор Марченко.

Чисельність ВВ НКВС на Волині у березні-квітні 1944 р.

№ п/п	Назва части- ни внутрішніх військ НКВС	Чисельність	Командир	Час пере- базування на Волині
1	18 кавалерій- ський полк	944 солдати	підполк. Захарченко	8.03 - 25.03.1944
2	16 бригада піхоти	3277 солдатів	полк. Клоков	21.02 - 5.03.1944
3	17 бригада піхоти	3318 солдатів	полк, Новочихін	11.03 - 28.03.1944
4	18 бригада піхоти	3030 солдатів	полк. Козлов	23.02- 16.03.1944
5	19 бригада піхоти	2176 солдатів	полк. Чазов	8.03 - 24.03.1944
6	20 бригада піхоти	1351 солдат	підполк. Косоногов	11.03 - 29.03.1944
7	21 бригада піхоти	2949 солдатів	полк. Мишко	8.03 - 23.03.1944
8	24 бригада піхоти	3772 солдати	полк. Фатєєв	1.02 - 27.03.1944
9	25 бригада піхоти	3577 солдатів	полк. Радченко	14.03 - 30.03.1944
10	9 дивізія піхоти	5900 солдатів	не встановлений	9.03- 29.03.1944
11	10 дивізія піхоти	6751 солдат	не встановлений	8.03- 27.03.1944
12	танковий ба- тальйон	163 солдати	не встановлений	11.03 - 21.03.1944
			37208 солдатів	1.02 - 30.03.1944

Щодо повстанських частин, то саме в середині квітня 1944 р. командування південної групи УПА спрямовує окремі відділи на організацію нового з'єднання УПА-Південь під кодовою назвою «Холодний Яр» (командиром призначено Миколу Свистуна («Ясена»). Його структура та керівний склад, за свідченням шефа штабу з'єднання Євгена Басюка («Чорномореця»), були такими:

З'єднання УПА-Південь «Холодний Яр»:
командир — «Ясен»;
шеф штабу — «Чорноморець» («Компанієць»);
оперативний старшина — «Клех»;
командир розвідки — «Шахрай»;
виховник — «Мирон»;
ВПЖ — «Залізо»;
інтендант — «?» (невстановлений);
ад'ютант — «Кропивний»;
шеф зв'язку — «Громовий».
Курінь «Сторчана»
сотня «Лютого»,
сотня «Булки»,
сотня «Корнієнка».

Курінь «Мамая»
сотня «Кропиви»,
сотня «Великана»,
сотня «Дорошенка».
Курінь «Вира»
сотня «Задорожного»,
сотня «Ярошенка»,
сотня «Байди».

Загалом, чисельність цього з'єднання УПА становила 1500-1800 бійців. До його складу зараховувався і курінь О.Поліщу-

ка («Лиха», «Кайдаша»), який щойно створювався на теренах Здолбунівщини з новозмобілізованих селян². У кінці квітня 1944 р. всі курені «Холодного Яру» мали вирушити рейдом на схід у північну частину Кам'янець-Подільської області, Вінничину, південну Київщину і район Холодного Яру, але були оточені під Гурбами. Бою на гурбенських пагорбах передували десятки значно менших зіткнень повстанців та ВВ НКВС. На початку березня 1944 р. між селами Лідаво та Здовбицею в бою з червоноармійцями бійці УПА вивели з ладу дві бронемашини й примусили тих, хто залишився в живих, втекти до своїх залог. Подібні зіткнення вселяли надію в повстанців на перемогу, а для радянської сторони давали додаткове підтвердження їхньої небезпеки в тилах ЧА та вказували на місце концентрації відділів УПА. Досить успішний бій відбувся 10 квітня у с. Обгів Вербського району. Його описав безпосередній учасник командир «Ігор» у підпільному журналі «За волю нації»: «10 квітня 1944 р. курінь військ УПА під командою к-ра Довбенка заквартирувався в с. Обгів, Вербського р-ну, Рівенської області. Була квітуча неділя. По багатьох затяжних боях і довгих маршах повстанцям належався заслужений відпочинок, але чи можна відпочивати на окупованій ворогом рідній землі, де большевицькі поліційні банди розгулюють, dokonуючи грабунків, насильства над українським населенням! Якщо ти не раб, то твоя душа буде кипіти бунтом, гнівом і жадобою відплати до ворога. Якщо в тебе зброя в руках — ти станеш з нею в обороні катованого і гнобленого рідного народу. Такі почуття мешкали і в серцях тих народних месників, що квартирували в цьому селі. Ворог, дізнавшись за допомогою своєї агентури про місце перебування повстанців, тихо й обережно підсувався, неначе гадюка, під село. З кількох різних сторін до села наближались дві бойові сотні сталінських посіпак. Зірці повідомили к-ра Довбенка про наближення ворога. На протязі кількох хвилин цілий курінь був поставлений

в бойове поготівля. Стрілецтво рвалось до бою. Але командир дав наказ відступити в повному бойовому порядку до лісу, що тягнувся зараз таки попри село. На час відступу повстанча застава здержувала вогнем просування большевиків. Врешті й вона відступила.

Повстанці розложилися розстрільною на краю лісу. В повітрі пахло пророхом. Стрільці скоро зорієнтувалися, що їхній командир задумує зготувати «купіль» большевикам. Всі були певні того, що відступ з села до лісу — це лише маневр. Тому всі нетерпеливо ждали дальших наказів. К-р Довбенко і сотенний командир пильно розглядали терен і слідкували за рухами та розположенням ворога.

Большевики увійшли в село і почали свою «роботу». Там чути відгук ламання д[в]ерей, там — пронеслися зойки катованих, а там пронісся розпачливий плач дітей і вдови по погибшому на сталінському фронті чоловіку, від якої забирають останню корову, а там — вже й стовп диму піднявся. Це ознаки, що в селі «господарюють» представники «робін-тичо-селянської держави».

Скільки злоби, нахабства і цинізму мусить бути в цих повтор в людській шкурі, коли вони всі ці варварства проти робітників і селян прикривають їхнім же ім'ям.

— Палять... мордують... — пронеслось електричною струєю по повстанчих лавах.

Кожний зойк катованої жертви пронизував серце повстанців. Бо ж тільки любов до цього народу, почуття обов'язку перед ним, привели цих молодих людей в лави УПА. В ім'я цієї любови вони й покинули свої родини, взяли на себе всі тягарі боротьби, виреклися особистого життя і посвятили повністю ці життя для свого народу. Лежачи повстанча розстрільна ворухнулася. Кущами блискавкою пробігли зв'язкові від к-ра Довбенка до сотенних. Повстанці чули, як звичайно відчувають, вправні вояки, що зближається хвилина відплати.

Врешті залунав наказ командира: «Друзі! Вперед! На ворога!» Здригнувся ліс від могутнього «Слава!». Повстанці бурею налетіли на ворожі становища, засипаючи ворога олов'яним дощем. А крім цього, зручний обхідний маневр, і ворог був замкнутий щільним повстанчим перестенем у селі. Удар був такий сильний, що протягом кільканадцяти хвилин була розбита ціла оборонна ворожа лінія. Большевиків розчленовано на ряд окремих груп. Більшість панічно набігала на дула повстанчих кулеметів і автоматів. Одна ворожа група в числі 20 осіб вскочила до сільської кузні і звідти відстрілювалася. Але недовго. Кількома влучними мінометними стрільнями сотенний командир Андрій примусив їх замовкнути навіки. Інша група большевиків замкнулася в клуні одного господаря. Повстанці не могли вибити їх з неї. Врешті появився господар — власник клуні і заявив: «Паліть! Не жалую клуні, хай згорять, прокляті!» Скоро полум'яні [я]зики обняли цілу клуню. Большевики почали вискакувати з вогню, але цільні стріл[и] повстанчої зброї не дозволяли ані одному вийти живим.

В інших місцях повстанці також докінчували ворога. Під вечір усе було скінчено. З двох бойових сотень ворога живими вирвалось лише 30 бандитів. Всі інші дістали заслужену кару. Повстанці мали трьох убитих і кілька ранених.» Командир південної групи УПА Петро Олійник («Роман») у наказі № 34 від 16 квітня 1944 р. виніс подяку всім повстанцям з'єднання ч. 225 за обгівський бій перед вишикуваними відділами УПА, а курінному командиру «Довбенку» надано похвалу. Ворог не дорахувався 115 вбитих і поранених.

Надзвичайно цікавий письмовий звіт про перебіг боїв напередодні та під час Кременецької операції військ НКВС залишив командир з'єднання УПА-Південь «Холодний Яр» Микола Свистун («Ясен»). Саме його з'єднання в тих боях прийняло на себе головний удар ворога:

«3.IV.44 р. командир Міша взяв участь зі своїм відділом у бою під Мощаницею. Тут большевики втратили понад 150 чол. вбитими.

7. IV.44 р. командир Сторчан зі сотнею Веселого і Лютого перевів акцію на Новомалин, де стояло 300 енкаведистів. Знищити НКВД вповні не вдалося, але ворог зазнав важких втрат. День приневолив наш відділ до відступу. Недобитки НКВД теж відступили. З нашої сторони впав сотенний Веселий.

14.IV.44 р. відбувся бій у Ляшівці, де противник окружив командира Лютого. На допомогу командирю Лютому прийшов Сторчан зі сотенними Короленком і Булкою. Розбито дві сотні НКВД. Під час кінцевої фази бою нова сила енкаведистів вдарила на наших зі сторони лісу. Відділ відступив, забираючи вбитих і ранених. Так само бої велися в околицях Обгова і Майдану.

22.IV.44 р. з наказу командира Романа (Енея) я з куренем Сторчана перейшов до розпорядимости провідника Л.[еміша].

23.IV.44 р. провідник Л.[еміш] передав мене командирю М.[иколі] (Кропива), а цей передав мені ще 2 курені Мамая і Докса (Кожуха). Я з трьома куреннями мав перейти на східні терени, до чого було вже проведено підготовку. З розвідувальних даних було відомо, що акція на Обгів-Гурбенський ліс неминуха. Вже 23 квітня 1944 р. большевики окружили Дерманський, Точевецький ліси і змусили курінь Лиха відступити в сторону Гурбів. У Суразькому лісі командир Панько з сотнею повстанців вів бій, а вечором відступив у Гурбенський ліс. Командир Залізняк мав з двома сотнями перейти в Славутський ліс. 22.IV. після малої сутички на р. Вілія завернув, 23.IV. звів бій на Батьківцях і відступив в Гурбенський ліс. Під час акції ніччю 24.IV. готовив я прорив в зади ворожого розташування, що не вдалося. Треба було прийняти бій. 24.IV. ніччю розіслав я накази командирам куренів (год. 1-ої ночі). О третій годині

почато займати становища, копати окопи, окопувати гармати. Першого і найважчого удару сподівався я з східно-південної сторони, на відтинку Мости-Будки-Хінівка-Гурби, який зайняв командир Сторчан; відтинок Гурби-Майдан зайняв Мамай; відтинок Обгів-Мощаниця-Святе зайняв командир Докс; відтинок, що лучив Сторчана і Докса, зайняв командир Яструб з куреня командира Лиха. Командир Залізник з двома сотнями зайняв другу лінію на відтинку Сторчана. (Також у першій лінії оборони на правому фланзі куреня «Сторчана» у напрямку на Гурби знаходилися сотня «Ярошенка» і сотня з куреня «Балабана» - прим. авт.). О третій годині ішов я перевіряти боєві становища і зустрів к-ра Романа (Енея) і Черника, поінформував їх про ситуацію і розположення наших становищ. Від них довідався я, що спроба пройти за ворожі розташування новозмобілізованим без зброї не вдалася, їх було 500 чол. Плюс 200-300 чол. цивільного населення з худобою і підводами, які шукали тут захисту. Медсестри чомусь зі всіх сторін позвозили ранених (до 100 чол.), що потребувало спец, охорони. Крім моїх відділів, ще 2 боєвих курені командира Гриця (Черника), курінь Довбенка і Бувалого, які відпочивали після вчорашніх боїв. Переглядаючи боєві становища, стрінув я командира Кропиву, зголосив йому про розположення, він передав мені сотні Андрія, Панька та чоту Чорногори, яких примістив я зі східної сторони в лісі та поручив вдержувати зв'язок між командиром Доксом і Мамаєм. З півдня біля Гурбів і Тартаку розположився почет командира Романа (Енея) — командир Гармаш. Всіх новозмобілізованих і цивільне населення відіслав я в сторону заходу — вглиб лісу, куди відтягнув і табори. Одну чоту з куреня Мамає під проводом Ярошенка вислав я на засідку в Майданські болота з ціллю вдарити по тилу ворога, що він виконав. Біля 4-ої години ворог почав обстрілювати відтинок Сторчана з гармат і мінометів. Наші мовчали до того часу, коли ворог зблизився на віддаль 100-

200 м. Тоді відізвилися наші кулемети, гранатомети і 4 гармати. Перший наступ було відбито. Ворог почав панічно втікати, кому пощастило вирватися цілим з цієї лінії. Загинув тут один полковник, герой фін.[ського] фронту. Другий наступ почав ворог після короткої перерви і на всіх уже відтинках, підсилений танками. Відтинок командира Яструба заломився і панічно відступив, не повідомивши «сторчанівців»³.

Павло Ступак, який був у сотні «Грома» куреня «Яструба», описує цей момент так: «Уранці наша сотня зайняла оборону... О 10-ій годині на нас почали наступати ... ми прийняли бій, але не витримали натиску і розбіглися хто куди. Я і мої товариші кинули в цей момент гвинтівки і побігли в глибину лісу... Рухаючись лісом, ми натрапили на інший курінь і приєдналися до нього незброєними. Тут не було нашого сотенного і нас ніхто не знав, тому ми так і ходили незброєні по лісу. Потім усіх незброєних відокремили, приїхав «Яструб» і сказав: «Залишайтеся тут, а ми прорвемося на Полісся»⁴.

Та повернімося до опису бою командиром «Ясеном»: «За «яструбцями» пішли відділи Залізняка — запасна лінія Сторчана. Ворог окружив курінь Сторчана, але наступ цей було відбито і переведено контрнатуп. Три сотні забрали гармати командира Вира (Докс, Кожух) і прорвалися, а біля 60 повстанців і командира Сторчана окружено (біля 10-ої год.). Окружені боролися до 14-ої год. по полудні і загинули по-геройськи. У кого не попала ворожа куля чи граната — самі дострілювались. Тут загинув курінний Сторчан, сотенний Булка, заступник сотника Ігор, чотовий Шраменко, чотовий Корнієць. Ніхто не здався живим. Один падав, другий брав кулемета та стріляв. Кількаразові спроби ворожого наступу були відбиті, та в кінці забракло набоїв (про це розказував очевидець — дядько, що йому вдалося втекти)».

Курінний «Гірчиця», описавши цей момент бою у звіті від 14.V.44, зазначав, що ворог розпочав наступ на курінь «Стор-

чана» і сотню «Яструба» о 7-й годині ранку з Грабівця силою одного батальйону за підтримки інтенсивного мінометного і кулеметного вогню. Перший наступ сторчанівці відбили, змусивши енкаведистів відійшли у напрямку хутора Вільхава. Повторний удар танками і кавалерією та несподіваний панічний відступ сотні «Яструба» допоміг ворогу вдертися у ліс і заатакувати ззаду сотні «Корнієнка» і «Булки», так, що вони потрапили в оточення. Сотня «Лютого» відступила вузьким коридором по узлісся в напрямку Гурбів під сильним ворожим обстрілом. Частина оточених сторчанівців зуміла пробитись через вороже кільце поодинокі, або малими групами і приєднатись до інших відділів. Так, зокрема, прорвався сотенний «Корнієнко» з трьома стрільцями.

«За цей час — (писав М.Свистун («Ясен»)) — поставив я другу оборонну лінію, якої вже не зломив навіть ворожі танки. Щоб забезпечити південну сторону, перекинув я сотенного Андрія з північно-західної сторони на південь, на Гурбенську гору (год. 11). Які героїськи держалися до 18-ої год., коли большевикам удалося висунути їх танками зі свого становища. Тут оборонні становища скріпили командири Довбенко, Бувалий, Балабан. У цей же час, коли окружені «сторчанівці» боролися, я підготовляв контрнаступ з півночі, що мав виконати курінь Докса, але на зайняте становище командиром Доксом не було кого дати, своїх відділів не міг я зірвати зі становища, бо ворог наступав зі всіх сторін, а командира Гриця (Черника) не міг відшукати. Йому підлягали Довбенко, Бувалий, Балабан. Мусив я погодитися з судьбою. Вже за дня рішили командири Л.[еміш], Кропива, Роман (Еней) і я прорватися в Дерманський ліс. Це було доручено мені, прорив мав робити курінь Докса. Під прикриттям ночі упорядкував я відділи. Новозмобілізовані і цивільні ходили з місця на місце і скрізь зустрічалися з небезпекою... Табір — біля 50 фір з раненими — ждав на прямування, а прорватися з ними та з цивільними необзброєними

людьми було неможливо. Подав я наказ від командира Романа залишити їх у лісі, скерував беззбройних людей в західну частину, які, незважаючи на накази, вешталися з місця на місце. 24.IV. у боях загинуло понад 60 «сторчанівців», 20 осіб з інших відділів. Ворог втратив 800 чол. з полковником-орденоносцем (як самі подали большевики). Командир Панько, чотовий Ярошенко, чотовий Чорногора прорвалися на південь в Суразький ліс. Маршем керував уже командир Черник. Витворився хаос під час маршу (сексоти працювали), так що над ранок відділи розбилися. (Тут варто зазначити, що ворожій агентурі чи снайперам вдалося вбити курінного «Мамая», двох підстаршин з його почоту і сотенного «Грома» та в деяких відділах посіяти паніку / дезорієнтувати вояків УПА — прим. авт.). Командир Черник (Гриць) десь відбився від відділів. 25.IV. рано добився я з відділом Мамая і Довбенка під Бущу, яку рішив обминати і перейти в більший ліс. Курінь Довбенка, оминаючи Бущу, потягнувся, курінь Мамая мав бути черговим. В міжчасі донесла мені розвідка, що за річкою знаходиться більше двох куренів війська, що їм танки загородили дорогу. Мамая курінь і відділ Балабана зайняли становище в окопах большевиків, що були готові (пригодилися). Прийняв я бій, щоб вирвати відділи з-за річки, а командирові Довбенкові пересилаю наказ наступати зі східної сторони Бущі. Наказ він виконав. Почалася боротьба з танками — унерухомлено три. Сотенний Бурлаченко кинув в'язку гранат, далше строчив з фінки. Відділи з малими жертвами прорвалися. Тут заслуговує на признання сотенний Бурлаченко, сотенний Байда, сотенний Ворон, які вміло керували відділами і по-геройськи билися, а також курінний Довбуш, командир Міша, командир Балабан, курінний Гірчиця та ще двох.

Підсумки бою на Гурбах у днях 24-25.IV.44 р.:

Наші втрати — 80 повстанців убитими, 100 ранених, помордованих наступного дня большевиками, 200 вбитих новозмобілізованих дядьків та німців; близько 400 вбитих, близько 300 зловлених (із мобілізованих і цивільних). Большевики втратили 800 чоловік убитими»⁵.

Командир «Ясен» згадує у звіті про загибель якихось німців. Пояснення цього загадкового факту присутності ворогів УПА серед повстанців удалося знайти в архівних документах. Так, в архіві управління СБУ Тернопільської області було знайдено документ, складений на підставі свідчень захоплених у полон під час Гурбенського бою селян та німецьких вояків. Він містить інформацію про рух куренів УПА напередодні бою та пояснює, звідки там з'явилися німецькі вояки: їх відбили від радянського конвою відділи УПА 18-19 квітня 1944 р. поблизу с. Гільча Здолбунівського району з метою обміну на німецькі зброю та спорядження. Проте переправити німецьких полонених через лінію фронту не вдалося, оскільки Внутрішні війська НКВС розпочали наступ на Кременецькі ліси. Звичайно, цей документ відповідає духу того часу й містить чимало суб'єктивних тверджень про український національно-визвольний рух, але є просто унікальним за своїм змістом:

«Коротка виписка із свідчень затриманих [повстанців] і німецьких військовополонених, які були захоплені в період проведення операції частинами НКВС у Кременецьких лісах.

1.[...] Грицак Пилип Григорович, 1900 р.н., захоплений під час вийти з болота (6632). 26.IV.1944 р. на попередньому допиті засвідчив: у Москалівці (6036) стояли три курені чисельністю 900 осіб під командуванням полковника «Хмари». Курінні — «Панько», «Залізняк», «Кропива» (низький на зріст, рудий). Ця [бандерівська група] здійснила примусову мобілізацію чоловіків призовного віку в Шумському районі, оголосивши, що

з Шумська йдуть червоні й вирізують українців з їх сім'ями всіх до одного. У Москалівці та прилеглих хуторах було набрано до 2000 чоловіків призовного віку, які проходили вишкіл у населеному пункті Кути (6232) в спеціальних бараках. Після бою в Москалівці 24.IV.1944.44 р. разом з мобілізованими сім'ями, загальною чисельністю тільки чоловіків до 3000 осіб [група УПА], пішла з Кутів через Майдан на висоту 322,0, гору Межову, де вони мають кругову оборону.

В арсеналі [бандерівців] нараховується: 3 легкі гармати, 5 легких мінометів, до 30 ручних кулеметів, значна кількість автоматів, у решти — гвинтівки. Гранат від 2 до 5 на кожного. [Група УПА] має великий обоз із боєприпасами та продовольством. На вищезазначених висотах, крім бандерівців і змобілізованого ними населення, перебуває 100 осіб полонених німців, у тому числі декілька офіцерів і унтер-офіцерів, яких відбили в конвою ЧА під час конвоювання і збирались обміняти в німців на зброю і боєприпаси для озброєння мобілізованого чоловічого населення.

24-25.IV.44 р. [група УПА] повинна була йти у Славутські ліси для активних дій у тилу Червоної армії. Цей же полонений засвідчив, що з розмов керівників [...] групи він знає, що в населеному пункті Ступно в районі Дубного Ровенської обл. знаходиться 7 куренів бандерівців, завданням яких є перехід через наш фронт до німців за зброєю і боєприпасами.

[Бандерівці], які перебувають на висотах 322, гора Межова, знають, що вони оточені військами, але не бояться цього, сподіваючись на своїх.

25.IV.1944 р. неозброєному населенню, яке перебуває в [групі УПА], було запропоновано розійтись. Деякі почали розходитись, але вийти з болота не можуть через круговий обстріл. Він же засвідчив, що для поповнення УПА німці на літаках перекидають в Україну до семи тисяч озброєних українців, які були узяті німцями для роботи в Німеччину. У [по-

встанці] приходять озброєні червоноармійці з фронту з числа тільки-но мобілізованих у районах Західної України.

2. Полонений гайбтфельдфебель Брін Ганс, 1913 р.н., за національністю німець, освіта вища юридична, унТер-офіцер 2 роти 84 батальйону зв'язку 8 танкової дивізії, захоплений у полон під час спроби перейти через лінію заслонів 237 осіб (окремий стрілецький батальйон — прим. авт.) у районі Камики, 26.IV.1944 р. на попередньому допиті засвідчив: «Наша група 31.111.44 р. в районі Бродів потрапила в полон ЧА і знаходилась у таборі військовополонених у районі Дубна. 18 квітня 1944 р. під час конвоювання нас у м. Острог у населеному пункті Гульча (Гільча— прим. авт.) [бандерівці] напали на наш конвой, а нас усіх 90 осіб відвели в ліс»⁶.

Близько шістдесяті полонених німців після бою знову опинилися в руках енкаведистів. Одним із них і було надане це свідчення. Він також розповів, що з ними через перекладача вів переговори майор УПА «Чорноморець», з яким зустрілись у лісі, в якому їх розташували у трьох землянках, і вони постійно чули стрільбу. Кілька разів вояки УПА намагались вивести німців із лісу, але потрапляли під обстріл. Коли бій закінчився, вони знову здалися в полон, тому що не мали зброї.

Досить яскраві спогади про звиягу вояків УПА залишив ще один учасник Гурбенського бою, на той час сотенний командир, а згодом курінний Михайло Кондрась («Великан», «Міша», «Лукаш»). Ці матеріали були опубліковані в підпільному журналі крайового проводу ОУН на Волині «За волю нації», число 4 за 1949 рік.

18 квітня 1944 року сотня «Великана» («Міші») зупинилася в селі Стара Мощаниця, де захопила літак і двох летунів (пілоти літака, льотчики — прим. авт.). Літак було відправлено до штабу «Енея». Сотенний описує події так:

«22 квітня 1944 року багато відділів УПА скупчилося в селі й околиці с. Дубенський Майдан Мізоцького району. До цьо-

го примусили нас большевики своїми кількадесятитисячними силами військ НКВД... Наш командир курінний «Мамай» одержав наказ від командира з'єднання «Ясеня» підтягнутись в сторону с. Гурби. Вечором ми прибули в Гурбенський ліс і там заквартирувались... Довкола було чути густі черги з кулеметів та видніли палаючі ракети.

23 квітня командир з'єднання наказав прийняти бій. Ще досвітком усі відділи були на оборонних становищах і лежали у виритих власними руками окопах. Курінь командира «Мамая» (сюди входив мій відділ) зайняв оборонну лінію зі сторони Гурбенського тартаку до гори Баляр-ня. Моя сотня прикривала лівий фланг від Гурбенського тартаку та понад майданським болотом. Як тільки почало світати, в східному напрямку нашої лінії розгорівся запеклий бій. Від торохкотіння, розриву гранат і гарматних стрілен та мін не було чути людського голосу.

- Це б'ється курінь «Сторчана», — говорили між собою повстанці.

На відтинку моєї сотні ворог кілька разів пробував наступати, але невеликими групами. Кожний наступ був відбитий без власних втрат. По заході сонця взяв мороз. Повстанці розклали в долинах вогонь, щоб трохи погрітись. Ніч пройшла тільки на обосторонній перестрілці.

24 квітня, ще не зійшло сонце, як знову розпочався кривавий бій. Ворог усією своєю армією натискав... У полудень зі всіх відділів відійшли «петеерщики» (ті, які мали ПТР, тобто протитанкові кріси — прим, авт.) до курінного командира «Сторчана», бо ворог розпочав наступ на цьому відтинку більшим з'єднанням танків.

Заревіли різними голосами большевицькі танки, а в повітрі появились розвідувальні літаки і почали скидати на наші становища бомби. У розгарі запеклої боротьби було знищено кільканадцять ворожих танків і відбито ряд ворожих атак. По-

встанці бились як леви. Кидалися з в'язками гранат під ворожі танки, влучним вогнем косили лави ворога...

Як настала ніч, ми приготувалися до прориву. Один удар — і відділи вийшли поза большевицькі лінії та подалися в різні напрямки. На наказ командування мій зверхник командир «Мамай» передав свій курінь під моє командування, а сам зі своїм почотом від'їхав до командира «Ясеня»⁷. Так виглядають епізоди Гурбенського бою в описах та свідченнях безпосередніх учасників. Ці документи збереглися в багатьох архівах України, зокрема в Рівненській, Тернопільській областях та м. Києві.

Уранці 25 квітня 1944 р. усі повстанські підрозділи успішно прорвали вороже оточення. Основні сили двома колонами вирушили в північно-східному напрямку на точивицько-дерманські ліси. Авангардним підрозділом у прориві був курінь «Кожуха» («Докс») на чолі з командиром «Ясеном». Загальним маршем цих підрозділів керував командир Дмитро Казван («Гриць», «Черник»). Незначна частина повстанців (біля одного куреня війська) вийшла з оточення третьою колоною на південь (просікою вздовж р. Понура) у Суразькі ліси⁸.

На шляху основної частини повстанських підрозділів, які рухалися колоною в напрямку с. Буща, були виявлені ворожі укріплені позиції. О 6 год. ранку дійшло до бою з гарнізоном військ НКВС та прибулими на допомогу піхотою і кавалерією з чотирма танками. Учасник цього бою стрілець «Бурлаченко» описує це так: «Трохи відпочивши і підкріпившись, рушаємо в бойовому порядку в дорогу. До сіл не підходимо, часом зупиняємось на відпочинок. Весь час ідемо, бо тільки так можна знайти хоч маленьку шпаринку, щоб вийти з оточення. Перед ранком знову стрілянина. За річкою видніються село і ворожі позиції. Залягаємо в корчах і корінні верб і відповідаємо пострілами. Вогонь ведемо тільки по цілях, щоб зберегти патрони. Десь через півгодини з села виїжджають три танки, безпе-

первно стріляючи з гармат і кулеметів, але так як ми лежимо в мочарах, то снаряди майже не рвуться, а тільки зариваються в багно. Танки зайняли позиції на горбі і обстрілюють нас, не даючи змоги піднятися. До мене підбігає сотенний і наказує знайти Березу з гарматами. Сідаю на коня, даю йому волю і незабаром наштовхуюсь на якусь частину. Командир розпитав, хто мене послав і навіщо, і тільки тоді показав, куди їхати. Проїхавши ще трохи, я все-таки натрапляю на нашу артилерію. Назад їдемо іншою дорогою, і за півгодини вибираємось на узлісся. Очам відкривається жахлива картина: на краю лісу лежить зо два десятки вбитих селян. Коло них немає зброї, тільки порожні мішки.

Очевидно, половили селян, котрі ховалися в лісі, і тут їх розстріляли, а харчі забрали. Під'їжджаємо до місця бою, я біжу до свого роя. Наш курінь залишає свої позиції і йде в обхід поза горбом. Наші позиції займають інші, а далі багато війська — видно, готуються до штурму села. Заговорили гармати Берези, посилився вогонь з кулеметів і крісів, а наш курінь, пройшовши кілька кілометрів ліворуч бою, непомічений ворогом, переходить річку і несподівано вривається в Борщівку, де ворог нас зовсім не чекає. Тут сили ворога невеликі, отже, село залишають без бою. Утворюється прорив, і ми починаємо оточувати ворожі сили в Бущі. Ворог оцінив своє становище і почав спішно відходити, відкривши дорогу нашим обозам і головним силам. У селі не зупиняємось, а лісом виходимо до Бущі з другого боку. Доки наш курінь обходив, ворог покинув село, і наші сили вже закінчували виходити з оточення. Серед поранених помічаю Степового — санітара з нашої чоти. Він узяв з мене слово, що коли залишусь живим, щоб дав про нього звістку в село Барання на Радивилівщині. Команда — і залишаємо Бущу, виходимо в ліс і йдемо в напрямку Дерманя».

Невідомий повстанський командир «В.А.» теж описав бій під Бущею окремому звіті, де зазначив, що ворог на цьому

напрямку мав чотири танки. Повстанці перед атакою розташували свої сили так: командир «Ворон» зайняв позицію на горбку біля фільварку, курінь «Довбенка» мав атакувати з боку Мостів, курінь «Бувалого» — з боку Борщівки, курені «Докса» і «Великана» — із західного напрямку. Решта відділів як бойовий резерв стояла на пагорбі в лісі. Атака мала бути швидкою і несподіваною. Щоб ворог не зміг надіслати підкріплення. О 6-ій годині 30 хвилин повстанці відкрили вогонь. Ворог відповів густими кулеметними серіями і танковим рейдом. Командиру «Березі» та стрільцеві «Петрові» вдалося пібити перший танк. Повстанці повзком наблизилися до нього і політвиховник «Юрко» запропонував екіпажу здатися, але танкісти мовчали. Тоді стрілець «Щиголь» метнув пляшку із запальною рідиною і машина запалала як сірник. Другий танк в'язанкою з шести гранат підбив стрілець «Щасливий». Екіпаж намагався втекти, але загинув від повстанських куль. Ще два танки, побачивши невтішний результат свої попередників, розвернулись і втекли на другий куток села. Після цього відділи УПА, вишикувавшись колоною, обігнули ліву частину села і вирушили вперед⁹.

У запеклих боях протягом усього дня 25 квітня атаки ворога поблизу Буші відбито, і підрозділи УПА «з малими жертвами» прорвалися в близький Точивицький ліс, у якому було призначено місце збору. За різними даними було підбито 3-4 ворожі танки за допомогою повстанської артилерії та гранат. У бою «вміло керували відділами і по-геройськи билися» сотенні Роман Шушкевич («Бурлаченко»), «Байда», «Ворон». Також відзначилися курінні «Довбуш» і Василь Шеретюк («Гірчиця»), який заступив убитого курінного «Сторчана», та командири Михайло Кондрась («Міша», «Великан») і капітан «Балабан». «Відірвавшись» від супротивника, повстанські відділи відступили в глибину Точивицького лісу, розташувались на нічний відпочинок. Наступного дня, 26 квітня, після певної

реорганізації повстанські підрозділи у складі з'єднань «Донбас» і «Холодний Яр» вирушили рейдом на Полісся.

Після виходу частин УПА з оточення ще більше двох діб (до 27 квітня) Внутрішні війська НКВС продовжували прочісування в Кременецьких лісах. Більшість мобілізованих, які перебували в лісі, було вбито або заарештовано. Серед вбитих («помордованих») — близько 100 поранених повстанців зі шпиталю, який не вдалося евакуювати¹⁰.

Загалом, за період операції, як йдеться в звіті Внутрішніх військ НКВС Українського округу, надісланому на ім'я командувача 1-го Українського фронту Г. Жукова, було вбито 2018 і заарештовано 1570 осіб. Енкаведистам доводилося всюди долати систему оборонних споруд, побудованих повстанцями: окопи, бліндажі, завали. В окремих місцях бої тривали по 8-11 годин. Серед захоплених трофеїв у цьому документі перераховано: 1 літак (ПО-2), 7 гармат (більшість калібру 45 мм), 15 мінометів (з них 2 -120 мм), 5 станкових кулеметів, 42 ручних кулемети, 31 автомат, 298 гвинтівок, 16 пістолетів, 6 ПТР, патронів — 45000, 789 гранат, одна польова кухня, 120 возів, 129 коней, 5 мотоциклів та ін. У ході розшуків виявлено багато лісових і сільських продовольчих та господарських складів, з яких вилучено 35 мішків цукру, 56 тонн зерна, 270 кожухів та інше майно. Захоплено обладнання однієї друкарні. Підірвано два склади з німецькими артилерійськими снарядами і мінами. Утрати Внутрішніх військ НКВС за цим звітом склали 11 осіб убитими і 46 пораненими¹¹.

Вважаємо, що більш об'єктивна інформація про результати бою є у звіті Тернопільського обкому КП(б)У: «Маючи дані, які отримано шляхом слідства про те, що в Кременецьких лісах дислокується курінь Кропиви і ряд інших бандформувань УПА... оперативно-військова група шляхом прочісування лісових масивів Шумського і Кременецького районів... виявила розташування бандгруп і нав'язала їм бій. За час бойових дій з

22 по 27 квітня цього року було знищено більше тисячі (якщо точніше, то 1076) бандитів і чотириста бандитів захоплено в полон»¹².

Наведені вище цифри втрат з обох сторін потребують подальших досліджень для їх підтвердження чи спростування. Захоплена в ході Кременецької операції кількість стрілецького озброєння певною мірою відмежовує реальні військові втрати від загальної кількості загиблих.

За повстанськими інформаціями у публікації-звіті «Гурби» втрати ВВ НКВС та ЧА і прикордонників у Кременецькій акції склали майже 900 осіб убитими і стільки ж пораненими. Як трофеї повстанці здобули 6 кулеметів, 10 автоматів, 2 міномети, 37 гвинтівок та ін. З ладу виведено 4 танки. Повстанські втрати склали 136 бійців убитими та майже 75 пораненими. Також близько 100 осіб цивільного населення «вимордувано енкаведистами». Повстанцями втрачено 8 кулеметів, 24 автомати, 60 гвинтівок, 1 ПТР та 5 пістолетів¹³. Найбільш вірогідними є втрати, наведені у звіті командира з'єднання УПА «Холодний Яр» М. Свистуна («Ясена»), який цитувався вище. Він розповідає про значні жертви серед цивільного населення і неозброєних новомобілізованих чоловіків, які потрапили в кільце оточення.

Видання Закордонних Частин ОУН під назвою «УПА. Бойові дії УПА за 1943-1950 рр.» в другій частині бібліотеки Українського Підпільника за 1960 р. намагалося теж внести ясність у масштаби та кількість жертв бою. «24.04.44. о год. 7-ій рано большевики розпочали генеральний наступ проти з'єднань УПА в Кременецьких лісах. На далеких відтинках ворогові пощастило відкинути українських повстанців з їх висхідних позицій. Головний бій розгорівся на Гурбах. Після сильного гранатометного вогню та при співдії всіх родів зброї, ворог кілька разів зривався до атаки. Завзятий бій тривав весь день безупину і щойно ніч принесла передишку. Уночі українські

повстанці прорвалися з ворожого оточення в Суразькі ліси, а головні сили взяли напрям на Полісся. Вислід бою на Гурбах: ок. 80 убитих по стороні УПА і ок. 120 убитих большевиків». Таке співвідношення кількості загиблих, на нашу думку, може стосуватися хіба що виключно одного дня бою — 24 квітня⁴.

Наведені цифри, порівняно з інформацією радянської сторони про невеликі втрати ВВ НКВС як наступаючої сторони, вочевидь далеко не об'єктивні. Опосередковано, у зіставленні з кількістю вбитих, це підтвердив у своїх свідченнях на допиті, проведеному НКВС, колишній співробітник політвиховного відділу групи «Богун» Василь Худенко («Хмара»), який готував до публікації брошуру «Гурби» і мав під рукою підготовлені командуванням УПА звіти: «Як зразок неправди і фальсифікації можна навести звіт УПА про результати «Кременецької акції», коли частинами Червоної армії було оточено Кременецький ліс, у якому знаходилися банди двох груп УПА: «Енея» і «Холодний Яр», унаслідок бою загинуло багато бандитів, і змішані залишки різних куренів змушені були в паніці і безпорядку відступити... У звіті ж командування УПА було зазначено, що втрати УПА в цьому бою складають усього 200 чоловік, а втрати супротивника — більше 2000 чоловік»¹⁵. Але й ці слова «Хмари» теж не можуть не викликати певних сумнівів, адже слідчі записували переважно те, що повинно було бути подане як «правдива інформація». Часто ця правда просто підмінялася вигаданими фактами і цифрами.

Стосовно жертв у ході величезного за масштабами протистояння українського визвольного руху регулярним частинам Червоної армії, Внутрішнім військам НКВС, Прикордонним військам НКВС, військам Охорони тилу 1-го Українського фронту та збройним частинам радянських партизанських загонів під час Гурбенської битви, то їх підрахунок є справою доволі суперечливою. Ні та, ні інша сторона не оприлюднювала детальних даних (посписочно) кількості загиблих чи якесь

їхнє аргументоване узагальнення. Інформація про жертви у звітах як з одного, так і з іншого боку має пропагандистський і необ'єктивний характер. У запропонованій нижче таблиці на підставі цілої низки архівних документів показано втрати УПА і Внутрішніх військ НКВС у порівнянні:

(Таблиця)

Так, згідно з даними цитованого вище документа, поданого на ім'я Г. К. Жукова керівництвом Внутрішніх військ НКВС, фігурує скромна цифра 11 загиблих бійців Внутрішніх військ НКВС у період проведення усієї операції з ліквідації кременецької групи УПА. Однак, опосередковано можемо знайти дані про загиблих в інших документальних виданнях радянської сторони. Так, у книзі-оповіді про долю радянських прикордонників авторів Г. Куманьова та А. Чайковського «Чекісти стояли насмерть» є згадка про цю операцію: «Згідно з наказом командувача військами 1-го Українського фронту Маршала Радянського Союзу Г. К. Жукова у квітні 1944 р. було розроблено й успішно проведено операцію зі знищення оунівських банд в Кременецьких лісах. У її проведенні брали участь підрозділи внутрішніх військ Українського округу. В ході боїв мужньо билися з бандитами бійці та командири 207-го та 210-го окремих стрілецьких батальйонів. Смертю героїв загинули лейтенант Н. Ф. Ромашкін, старшини Б. С. Акманов і Н. І. Неволін, старший сержант В. К. Спірін та багато інших. Важко поранений у живіт, до останнього набою вів бій сержант Г. С. Маклецов, а коли бандити намагалися захопити його живцем, він останньою гранатою підірвав себе та ворога, що наблизився.

Тут відзначився взвод молодшого лейтенанта А. Погорєлова. Потрапивши в оточення, бандити відчайдушно боронилися. Поранено командира взводу, загинули молодший сержант Удовиченко і єфрейтор Некрасов, а бандити все наступали. У контратаку червоноармійців підняв кулеметник К. Добро-

вольський. На ворога кинулись бійці В. Муглинець, В. І. Аксьонов, Ю. Тімков, М. Курлацький, М. Іванченко, вогнем станкового кулемета їх прикривав єфрейтор Чупін. У квітні 1944 р. 174 воїни-чекісти за героїзм та мужність, виявлені під час ліквідації банд українських буржуазних націоналістів, були відзначені орденами та медалями СРСР»¹⁶. Читаючи ці рядки, важко не помітити, що «бандити», тобто повстанці, «потрапивши в оточення» не просто «відчайдушно оборонялися», але й «усе наступали», поранивши командира взводу й знищивши чимало інших радянських бійців. Скільки радянських прикордонників та бійців ВВ НКВС за бої з УПА отримали нагороди «помертвно», залишається нез'ясованим.

Причини завищення втрат супротивника і зменшення своїх, напевно, криються як у намаганні українського національно-визвольного руху, так і НКВС протистояти один одному в зовсім іншій площині — пропагандивній. Вони намагалися також переконати власних бійців у переможності боїв, хоча, цілком ймовірно, такими ці сутички не були. Можливо, що подані вище звіти ВВ НКВС також далекі від реальної картини кількості жертв й взагалі об'єктивного подання стану справ. Ці звіти залежали від цілком очікуваних «сталінських» репресій або винагородження, отже, стимулювали радянських офіцерів ЧА та НКВС звітувати «творчо», не цураючись змальовувати картину подій у діаметрально протилежному істині світлі.

Таблиця порівняльних втрат УПА та Внутрішніх військ НКВС під час окремих боїв у 1944 році на Волині (курсивом виділено втрати, які визнали обидві сторони)

Наведені у таблицях дані про втрати переконливо доводять, що і командування УПА і вищі офіцери НКВС майже в 10 разів завищували втрати суперника під час боїв. Тому автори вважають, що понад 2000 вбитих повстанців та 2000 захоплених у полон під час Гурбенської битви — це фальшивка з боку

енкаведистів. Тобто втрати повстанців становили біля 400 чоловік вбитими (серед яких 200 беззбройних селян) і кілька сотень мобілізованих потрапило в полон, що співпадає з цитованими звітами командирів УПА. Втрати НКВС, очевидно, становили теж кілька сотень вбитих і поранених.

Чому радянські документи говорять про тисячі загиблих? Відповідь дуже проста: чи хотів хтось з командування ВВ НКВС відповідати за неефективну зачистку місцевості за допомогою 35-ти тисячного з'єднання з танками і літаками, величезну витрату боєприпасів та пального з скромним результатом у кількості загиблих повстанців перед Жуковим і Сталіним. Звичайно, що ні. Все потрібно було подати під соусом масштабної перемоги над «українсько-німецькими буржуазними націоналістами», які швидко розбіглися по куцах. Та перемоги не було, а її дуже хотілося мати. Тому штабісти швиденько помножили реальні втрати на 10, адже ніхто не перевірить.

Говорячи про втрати, пригадаймо також процес мобілізації до УПА, який міг обернутися й, зрештою, обернувся відчутними жертвами серед новобранців. Варто зазначити, що ця мобілізація була своєрідною альтернативою для молоді волинських та поліських сіл і міст. Проти призову до лав Червоної армії свідчили «похоронки» — листи, у яких повідомлялося про загибель чоловіків, мобілізованих у західних областях. Вони почали надходити польовою поштою Червоної армії на батьківщину в березні 1944 р. Якщо застосувати порівняльний аналіз чисельності загиблих конкретно по Рівненській області в лавах УПА та у складі Червоної армії, то цифри будуть такими: лише по одному Здолбунівському району (в сучасних адміністративно-територіальних межах) у складі ЧА протягом 1941-1945 рр. загинуло 1587 чоловік. Про це знаходимо інформацію в «Книзі Пам'яті Рівненської області»¹⁷. Із цих 1587 загиблих у лавах ЧА вояків було призвано лише протягом лютого-червня 1944 р. 1480 чоловік, з них загинуло

1148 протягом чотирьох років війни з гітлерівською Німеччиною (понад 72% від усієї чисельності призовників). Нагадаємо йдеться лише про один район Рівненської області. Подібна картина була й в інших 16-ти із сучасних 17-ти районів нашої області й приблизно таким самим було співвідношення загиблих у відсотках.

Додатковою ілюстрацією подібних пропорцій чисельності загиблих може бути й згадана вище краєзнавча розвідка Олександра Ольшевського, яка стосується села Здовбиці. Із цього приводу автор навіть цитує довідку НКВС на адресу ЦК КП(б) «Про діяльність ОУН під час німецької окупації»: «У Західній Україні оунівці користуються виключним авторитетом. Чоловіче населення у віці від 15 до 55 років отруєне націоналістичною ідеологією. Більшість із них є фанатиками у цій справі». Тож природним рішенням радянського керівництва були заходи, спрямовані на позбавлення УПА людських ресурсів. 25 січня 1944 року Сталін підписав спеціальний Указ «Про мобілізацію громадян у звільнених від німецької окупації районах Західної України», за яким передбачалося, на перший погляд, не зовсім логічне рішення — призвати до ЧА політично неблагонадійних «західняків». Із іншого боку повстанська пропаганда взимку 1944 р. навіть рекомендувала йти на призовні пункти до лав радянської армії. Як і у випадку використання керівництвом ОУН (р) німців для підготовки у вермахті військових кадрів, ті, хто пройде вишкіл в лавах ЧА, повинні були потім повернутися до Повстанської армії кваліфікованими й загартованими фронтом бійцями. Однак цей сценарій «здобуття досвіду та зброї» був врахований радянським керівництвом, і свіжомобілізовані українці із західних областей стали звичайним «гарматним м'ясом» у війні СРСР з німцями. У Здовбиці до лав ЧА взимку-навесні 1944 р. було мобілізовано як добровільно, так і примусово 172 чоловіки, з яких 41 призовник був 1920-27 рр. народження. Тобто, части-

на цих юнаків заледве мала 17 років. «Командування і політуправління фронтом підозрювало призовників у поширенні націоналістичних ідей в армії, атому їх постійно направляли на передову. Для них було навіть скорочено термін військової підготовки й тепер він складав 8-10 днів. Це була модифікована форма штрафних рот. Погано навчених і озброєних їх посилали на найнебезпечніші ділянки фронту. Тому вже через 2-3 місяці після призову до ЧА прийшли «похоронки» і повідомлення про пропалих безвісти на 98 призовників-здовбичан. Тобто, на фронтах поза Україною загинула майже половина призовників. Безпосередньо в бою загинуло лише 30 здовбичан, решта — пропала безвісти.

Це було масове винищення українського населення військовою. У село поверталися важко поранені, якими ніхто не піклувався. Тому багато чоловічого населення села ховалося в криївках та лісах, щоб уникнути мобілізації», — пише в своїй книзі Ольшевський.

Власне бачення подій пан Ольшевський наводить й щодо втрат під час Гурбенського бою. Чимало інформації він подає зі слів уродженця Здовбиці й учасника Гурбенського бою Дмитра Терентійовича Аврамчука. Наприкінці 1943 р. Аврамчук перебував у сотні «Веселого», яку було розквартировано в с. Батьківці Острозького району й яка підпорядковувалася курінному командирі УПА «Сторчану». Перед боями на Гурбах сотню «Веселого» було спрямовано до дубенського села Майдан для ліквідації місцевого гарнізону НКВС. У важкому бою повстанці знищили чимало енкавеєсівців, але втратили й свого командира «Веселого». 24 квітня сотня у складі куреня «Сторчана» прийняла бій у районі Мостів. Аврамчука поранили, тож він дивом вирвався з Гурбенського котла... «З котла вирвалися живими здовбичани Віктор Федорів, Микола Ткач, Степан Шемулянка, Василь Аврамчук та інші. Близько 700 повстанців, 800 солдат і офіцерів військ НКВС загинули

в цьому бою. Майже 300 поранених повстанців було взято в полон і закатовано. Тут склали свої голови 26 здобичан», — підсумовує Олександр Ольшевський¹⁸.

Як сприйняло цей бій місцеве населення, гарно ілюструє спогад дерманця Федора Садовського: «Як і багатьох інших хлопців, навесні 1944 року мене покликали у Верхівський ліс Острозького району, на Коритища, на так звану тоді загальну мобілізацію. Ніхто нічого не знав, правда, чутки ходили, що Українська Повстанська Армія буде формувати нові сотні для боротьби з німцями та більшовиками. На Коритищах зібралося дуже багато мобілізованих, там були тисячі людей. Ми всі переночували в лісі, а на другий день нас вишикували і сказали, що всі, хто не служив в армії, можуть іти додому.

Мій менший брат Павло і сестра Ганя були причетні до ОУН давніше і під час цієї мобілізації були також на Коритищах. Я в армії не служив і тому мене відпустили додому, як і багатьох інших моїх сусідів. У понеділок, на Проводи після Святої Пасхи, до нас прибігла дружина Трохима Гуци з Дерманя Другого — вони жили під лісом у Чавалянці. Ридаючи, вона повідомила, що брата Павла і сестру Ганю вбили енкаведисти під Набивцями, біля Гаївки, де живе лісник.

Батько зібрався і пішов у Дермань Другий, де домовився зі старим Трохимцем, щоб той за добру плату вночі привіз покійників — брата і сестру. Потім розповідали, що їх поклали на підводу, зверху накрили хмизом і так вночі привезли до нас додому. На другу ніч ми поховали їх на нашому кладовищі.

Яку посаду займав брат Павло, ми не знали, бо він ніколи нічого не розповідав, а сестра Ганя закінчила медичні курси у Львові і працювала медичкою у проводі УПА. Нам потім розповідали, що, коли енкаведисти почали обстрілювати мобілізованих біля Гаївки, Ганя забігла в хату до якоїсь старенької жінки і думала пересидіти біду, але коли через вікно поба-

чила, що кругом лежать поранені, побігла їм допомагати. «Я мушу бути там разом із моїми друзями і братами», — сказала вона бабусі, вибігаючи з хати. І більше не повернулася»¹⁹.

Таких трагедій були сотні - десятки мертвих юнаків тоді залишилися лежати поблизу Чеської Борщівки, чимало з них загинуло під перехресним кулеметним вогнем у Микитових Ровах, Коритищах і Чавалянці, інших місцевостях південної Рівненщини та на півночі Тернопілля. Однак загалом, підсумовуючи наслідки найбільшої битви УПА з Внутрішніми військами НКВС у Кременецьких лісах 22-25 квітня 1944 р., стверджуємо, що для Української Повстанської Армії цей пекельний двобій виявився переможним. Незважаючи на відчутні втрати у лавах УПА, серед мобілізованого беззбройного населення - потенційного людського рерурсу УПА; перевагу у зброї та особовому складі НКВС і ЧА, Внутрішнім військам в оперативному плані так і не вдалося вибити повстанців з їх оборонних позицій і витіснити з лісового масиву на відкритий простір, на тили фронтової лінії Червоної армії в районі Броди-Збараж з метою цілковитого знищення. Залишивши все, що обтяжувало військо, командування УПА вивело на оперативний простір боєздатні, загартовані в боях частини на чолі з відповідними командирами. Єдине, що навічно наповнило невимовним смутком душі вцілілих на Гурбах бійців, — сотні жертв серед цивільного населення. Унаслідок бою постраждали неозброєні, поранені, цивільні чоловіки з жінками та дітьми включно - обоз, який перемістився в ліс під захист УПА. Цих утрат було дуже багато, а відтак про бій під Гурбами розповідають переважно як про трагедію чи провокацію, ніж як про приклад бойової звитяги вояків УПА. Через політику замовчування в СРСР фактів відкритої боротьби українських повстанців з радянськими військами робота із встановлення особових даних загиблих бійців Української Повстанської Армії та місцевостей, із яких вони походять, розпочалася лише

на початку 90-х років ХХ ст. Через те, мабуть, так гостро й сьогодні сприймаються події Гурбенського бою, адже у відомій приказці йдеться: «Війна не вважається закінченою, якщо не похований останній її учасник». А тим паче, якщо внаслідок бойових дій масово гинуть цивільні громадяни. У цьому й полягають українські Триумф і Трагедія бою біля Гурбів.

Джерела:

1. Вовк О. До питання про найбільшу битву УПА під Гурбами// Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич, 2002. — с. 127.
2. Кокін С.А. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах державного архіву СБУ. — Вип.1 — К., 2000. — с.22-24; Веденєєв Д.В., Биструхін Г.В. «Повстанська розвідка діє точно і відважно...» — К., 2006. — с.157-158; Пальський З. Втрати українського населення на Волині та в Східній Малопольщі в період з лютого 1944 р. до кінця 1947 р. // Польща — Україна: важкі питання. - Варшава,1999. - т.5. - с.271-273.
3. ДА СБУ, ф.13, спр.376, т.66, арк.71-73.
4. ДАРО, ф.Р-2771, оп.2, спр.2028, арк.9-10.
5. ДА СБУ, ф.13, спр.376, т.66, арк.71-73; 50-51.
6. ДА УСБУ по Рівненській області. Збірник «Матеріали по історії ОУН», спр.6, т.3, арк.120-121.
7. Поручник УПА «Великан». Три роки в УПА// За волю нації. — 1949. — ч.4.
8. Вовк О. До питання про найбільшу битву УПА під Гурбами// Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич, 2002. — с.133.
9. Панасюк М. Вам сурми не грали... — Дубно,1994. — с.8-9; ДА СБУ, ф.13, спр.376, т.66, арк.21-22.
10. Вовк О. До питання про найбільшу битву УПА під Гурбами// Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич, 2002. — с.133-134.
11. Внутренние войска в Великой Отечественной войне. 1941-1945. — М.,1975. — с.627-628; Государственный архів Російської федерації (далі — ГАРФ), ф.9401, оп.1, спр.65, арк.8.
12. ЦДАГО України, ф.1, оп.23, спр.930, арк.196
13. Вовк О. До питання про найбільшу битву УПА під Гурбами// Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич, 2002. — с.133-134.
14. УПА. Бойові дії УПА за 1943-1950 рр. 4.2, 1960. - с. 38.
15. Вовк О. До питання про найбільшу битву УПА під Гурбами// Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Дрогобич, 2002. — с.133-134.
16. Куманев Г.А., Чайковский А.С. Чекисты стояли насмерть. - К., 1986."
17. Книга Пам'яті Рівненщини. - Львів, 1995., Т.2.
18. Ольшевський О. Пам'ятаймо, якого ми роду... — Рівне, 2003. - с. 49-50.
19. Дзвони Дерманя. — Рівне, 1998. — с.43-44.

Північний рейд

Вирвавшись із пастки під Гурбами, командування УПА зрозуміло, що навколишні терени і надалі залишаються дуже небезпечними, насиченими значною кількістю військ НКВС. Тому необхідно було відірватись від ворожих сил і перейти у нові райони дій, де не чекали появи українських повстанців. Після прийняття такого рішення з усією гостротою виникла проблема його виконання, адже дислокацію радянських частин на Гурбах й досі називають «гурбенським мішком». Боець УПА Михайло Панасюк згадує: «Поблизу Дермані заночували. Вранці, вперше після триденного бою. Повмивалися в лісовому рівчаку, помолились і отримали сніданок: хліб і сало. Знову збірка, шикуюмося і вирушаємо просікою на схід. Йдемо добру годину і виходимо на велику лісову галявину. Тут вже стоїть чимало війська. Шикуюмося. Сотня коло сотні, по чотири. Нарешті з лісу виїжджає сотня. Від неї відділяється чоловік років сорока п'яти, спішується, підходить до кожного куреня і йому доповідають про втрати, кількість поранених і число вояків у курені. Це Еней... Він виголошує промову про те, що головні сили повинні відійти далі від фронту і там вести боротьбу... Кожен курінь одержав окремий наказ».1 У підсумку вирішили йти рейдом на північ у поліські ліси. Командир групи УПА «Богун» Петро Олійник («Еней») вирішив підпорядковані йому курені УПА-Північ об'єднати в з'єднання під кодовою назвою «Донбас» і рушити на Полісся, де діяли відділи УПА командира Івана Литвинчука («Дубового»). Паралельно з ним певний час на північ мало рухатись з'єднання куренів УПА-Південь під криптонімом «Холодний Яр» відважного командира «Ясена». Це з'єднання отримало завдання здійснити глибокий рейд у Вінницьку, Київську та Кам'янець-Подільську області, розділившись на окремі курені. Такий бойовий наказ віддав «Ясеню» провідник ОУН на східноукраїнських землях і головний командир УПА-Південь Василь Кук («Леміш»).

25 квітня 1944 року три курені Української Повстанської Армії під командуванням капітана «Балабана», Андрія Ткачука («Бувалого») та Івана Золотнюка («Довбенка») разом з Петром Олійником («Енеєм») та шефом штабу групи УПА «Богун» Дмитром Казваном («Грицем», «Черником») вирушили в дорогу, закопавши гармати, тяжкі кулемети і міномети та позбувшись обозів. Позаду залишились Кременецькі ліси, залізниця з курсуючим бронепотягом, річка Горинь і шосе. Тепер необхідно було у вигідному місці форсувати річку Случ і приступити до виконання основного завдання.

У ніч з 1 на 2-ге травня сотні та курені з'єднання «Донбас», отримавши допомогу від з'єднання «Холодний Яр» (один з куренів прикривав переправу і повернувся знову в Корецький район), успішно форсували річку Случ. Вояк УПА Михайло Панасюк згадує: «Першого травня вступили в село Білку. Серед села — двоповерхова школа, на ній червоний прапор. Від селян дізнаємось, що в Березному стоїть велика військова частина, а вчора підійшли свіжі сили. Отож, виставили вартових і поснули, бо наступної ночі потрібно буде переправитися через Случ і зайти в поліські ліси та болота. Після обіду до села під'їжджає велика валка возів з червоним прапором. Сотня, що стоїть біля школи, розстрілює перші хури. Наша сотня перерізує дорогу до відступу. Хто залишився живий — рятується втечею. На хурах лежать награбовані продукти, жіночий одяг, взуття. Поранені признаються, що вони червоні партизани і їздили ловити бандитів».2 Упівцям вдалося захопити 4000 набоїв до крісів та 60 повних дисків до автоматів ППШа. Дмитро Казван («Гриць») спрямовує відділи в Моквин, де через дамбу на паперовій фабриці повстанці переходять річку Случ. «Тільки половина нашого війська перейшла Случ, як більшовики відкрили вогонь. Вони не думали, що наші сили підуть на Моквин, а чекали в Березному. І коли не дочекались, то пішли понад Случем», де зіткнулися з чотирма сотнями під

командуванням М. Кондрася («Великана»), який підпустив їх на близьку відстань і відкрив нищівний вогонь, змушуючи до відступу.³

З'єднання «Донбас» отаборилося в лісі під селом Яцковичі Березнівського району. Відділи окопалися, розіслали розвідувальні стежі та лягли перепочити. Але раптом лісову тишу розірвало кілька гвинтівоч-них пострілів — ворожа розвідка наткнулась на упівську заставу. Командири кричать: «Алярм!», і стрільці швидко займають оборонні позиції. Виявляється, повстанців переслідує спеціальна маневрена група 157-го прикордонного полку разом із кількома ротами 232-го окремого стрілецького батальйону 19-ої бригади Внутрішніх військ НКВС під командуванням капітана Бородуліна.⁴ Вони мали чіткий наказ: будь-що ліквідувати з'єднання УПА. За десять хвилин червонопогонники виходять на лінію вогню повстанців. Бій розпочався на відтинку куреня командира «Довбен-ка». Іван Золотнюк («Довбенко») у далековид бачить, що ворог силою 150 бійців разом з ланкою ротного міномета та кількома важкими скоро-стрілами «максим» намагається вдертися на передові позиції куреня. Командир сотні «Шум» отримує наказ обійти ворога з флангу і подати умовний знак, щоб вдарити на ворога одночасно з двох боків.

Летить умовлена ракета – командир «Шум» в тилу ворога. Іван Золотнюк («Довбенко») піднімає повстанців до наступу. Енкаведисти не витримали удару з двох боків. «Ворог почав тікати, та бійці на чолі з командиром «Шумом» скрізь настигали його... Вправо і вліво покосами лягають вороги від вогню славного житомирця кулеметника «Криги». Та випадкова куля ворога не дає йому закінчити це побоевище. Його заступають земляки. Скоро стрілянина почала стихати. Ворога розбито впень. І тільки рідкі постріли далеко від табору нагадували, що наші бійці виловлюють недобитки з яцковичського побоевища».⁵ Як з'ясувалося, сили ворога нараховували близько

трьохсот солдатів та офіцерів, з яких 86 було вбито, а багатьох поранено (37 важкопоранених ворог покинув у лісі, не забравши із собою). Вдалося захопити ротний міномет, 6 кулеметів, 27 автоматів, 51 рушницю та багато набоїв. Повстанці поховали за одними даними 10, за іншими — 12 своїх товаришів, 24 отримали серйозні поранення.⁶

Серед загиблих повстанців був відважний капітан «Балабан», який підготував не одного підстаршину та старшину для УПА, адже тривалий час керував підстаршинською школою південної групи УПА, а восени 1943 року був інструктором старшинської школи «Лісові чорти» на Поліссі. На похороні вишикувані відділи подякували капітанові «Балабану» за отриману науку і поклялися мстити за смерть улюбленого командира і друзів.

Наступного дня, 3 травня, знову був бій. Курінь командира «Довбенка» розбив більшовиків у районі с. Каленики, які силою в 60 вояків робили там засідку. Бій тривав дві години, енкаведисти відступили, забравши поранених і залишивши на полі бою 11 вбитих. З відділу «Довбенка» одного повстанця вбили, шістьох поранили. Вдалося захопити два автомати «ППШа».⁷ Під час маневрів у лісових і хащах окремі сотні та чоти дуже часто і втрачали між собою зв'язок, і, коли і починався бій, йшли на звуки пострілів. І Так сталося й із сотнею «Заліза», яка і відстала на марші і наздогнала своїх і тільки під час бою 3-го травня 1944 І року. Повстанці настільки втомилися від боїв та багатокілометрового рейду, що, сідаючи на землю, відразу засинали. Та не спали Внутрішні війська НКВС, постійно готуючи нові атаки і засідки.

Михайло Панасюк, який був у курені «Бувалого», сотні «Лугового» пригадує: «Тільки сіли обідати — нова атака, але не така несподівана як перша. Ворог зазнав чималих втрат, бо перекрив ту дорогу в багні, якою вони пробиралися. Бій затягнувся: кулемети і автомати зіллялися в один суцільний

гул, зрідка рвалися гранати. Ні гармат, ні мінометів у цьому болоті не провезти: ноги провалюються, ніде лягти — скрізь вода. Перед заходом сонця бій затих. Підбираємося до своїх поранених, перев'язуємо і кладемо на підводи, які провідник-поліщук веде у темну ніч. Потрапляю в охорону поранених. Довго ідемо лісом, без дороги. Нарешті доїхали до місця призначення. Підходять якісь люди з ношами, забирають поранених, кудись несуть. Прощаюсь зі своїм другом «Вербою» з нашого роя. Вертаємося назад і перед самим ранком потрапляємо до своїх».8

4-5 травня курені південної групи УПА зустрілися із загонами північної групи УПА під командування «Сірого» та «Єрмака». Дмитро Казван («Черник») обговорив з місцевими командирами оперативну обстановку, отримав останні розвідувальні дані. Він також попросив допомоги у розташуванні по лісових шпиталях кількох десятків поранених, які потребували необхідної медичної опіки.

Через постійні бойові зіткнення між куренями УПА і військами НКВС розпочалися лісові пожежі. Усі, хто був у лісі, задихались від їдкого диму. Величаві поліські сосни палали, як свічки, а звірина тікала якнайдалі від стіни суцільного вогню.

Перед заходом сонця в табір повстанців прийшла медсестра, яка залишалась із пораненими в лісовому шпиталі. Зі сльозами на очах вона розповіла, «що пішла до річки по воду для поранених, а в цей час до землянок увірвалися більшовики. Лікаря, санітарок і тих, хто міг ходити, вивели із землянок, поставили в ряд і розстріляли. Важкопоранених розстріляли в землянках. Вона ж заховалася у високій старій траві, і її не помітили».9 Повстанці ще не знали, що близько сотні поранених енкаведисти закололи штиками під час прочісування лісу після бою на Гурбах. Аналогічний випадок трапився у курені «Ярка» на Поліссі, біля с. Трипутні. На санітарний пункт у лісі сексот навів червонопогонників. Там перебувало трид-

цять хворих і охорона. Більшовики підійшли досить близько. Їх відділяло 50 метрів від санітарного бараку. Вони швидко встановили кулемети і відкрили шквальний вогонь. Це було настільки несподівано, що охорона не змогла вчинити опору і почала втікати. «При тому втікали в протилежну сторону, де червоні влаштували застави і засідку. Таким чином санітарний пункт був оточений... Ранених і хворих, яких не було змоги рятувати, червоні помордували». Як бачимо, Внутрішні війська НКВС, бійці яких вже звикли стріляти в спину штрафникам на фронті, відзначились і тут, на Поліссі, воюючи з пораненими та беззбройними лікарями і санітарками.

Розвідка загону «Сірого» повідомила, що більшовики стягнули в навколишні села нові сили і готуються штурмом захопити табір упівців у лісі під селом Михалин. Поліщуки поділилися з прибулим військом останніми харчами: роздали м'ясо, кашу, хліб. Командири знову радились, як бути далі, адже до німецьких кулеметів і автоматів зовсім немає набоїв і зарадити ситуації ні командир загону «Сірий», ні сотенний «Пашченко» нічим не можуть. У них самих залишилося по 20 набоїв на гвинтівку і майже немає автоматичної зброї, оскільки всю найкращу зброю і запаси аmunіції віддано командирові «Стальному», який нещодавно пішов рейдом з кількома сотнями в Житомирську область.

6 травня о 10-ій годині ранку енкаведисти знову починають атакувати. Вони вже прийняли наркомівські двісті грамів і впевнені, що зламують змучені курені «Довбенка», «Бувалого» і «Заліза», який заступив вбитого «Балабана». На чолі живого «ланцюжка» сунуть недобитки з маневреної групи 157-го прикордонного полку у складі 73 бійців, які ще пам'ятають добру прочуханку під Яцковичами і Поташнею.¹⁰

Ройовий Євген Овсіюк («Бравий») із загону «Заліза» через 50 років напише у своїй книзі спогадів: «Ми, знесилені, голодні, зайняли кругову оборону і з дуже поріділими рядами готу-

вались до прориву кільця. У ніч з п'ятого на шосте травня 1944 року «Залізо» підходить до мене і каже: «Друже Бравий, сьогодні ми мусимо на світанку проривати більшовицьке кільце і вивести поранених у безпечне місце. Ти мусиш із своїми героями йти перший на прорив. Це моє прохання і наказ!»¹¹

Масована атака розпочалася одночасно з півночі та півдня. Енкаведисти намагалися замкнути кільце оточення. Головний удар припав на оборонну лінію сотні «Бора». На цьому відтинку протягом дня ворог тричі намагався прорватись, але безуспішно. Вояки цієї сотні стояли стійко, влучним вогнем відбиваючи масовані атаки. Курінь «Бувалого» теж тримався дуже добре, незважаючи на те, що «п'яні більшовики сунули на позиції, як мурашки».¹² Вони отримали свіже підкріплення, перекинуте на автомобілях. Бій ставав ще запеклішим. Цілий день атаки то відновлювалися, то затихали. Дмитро Казван («Чер-ник») наказав перебудувати оборонні позиції у вигляді двох паралелей, щоб перешкодити ворогові повністю оточити повстанців. Він пішов до першої лінії повстанських окопів, щоб підняти бойовий дух втомлених вояків. «З усіх ділянок оборони доповідають, що наступають великі сили більшовиків. До обіду повстанці вже поклали перед лінією оборони дві лави наступаючого ворога, загативши трупами цілу долину. Недобитки відступили. Але ворог вжив підступу — через півгодини біля позицій однієї із сотень куреня «Бувалого» з'являється чималий загін невідомих бійців без знаків розрізнення на одностроях. Кілька передніх вояків із цієї лави мали тризуби на кашкетах і кричали:

- Не стріляйте, хлопці, ми свої, пробиваємось до вас.

Повстанці подумали, що, можливо, це якийсь місцевий відділ і справді йде їм на допомогу, адже «Сірий» та «Пашенко» були десь поряд, а крім них, тут діяв добре озброєний курінь Адама Рудика («Шавули»). Невідомі вже наблизились майже впритул до позицій і несподівано кинулись уперед, ведучи

вогонь з автоматів та ручних кулеметів. Частина повстанської сотні почала відступати. Дмитро Казван («Черник»), бачачи таку небезпеку, разом з охороною поспішає на допомогу. Він прекрасно розуміє, що в них немає жодних резервів і якщо енкаведисти прорвуться хоча б в одному місці, то всю їхню оборону буде просто зметено. У такому разі поразка була б неминучою».

«Чотовий Володимир Ніпрук («Тернина») поливав ворога автоматними чергами направо й наліво, міняючи вже третій диск, коли помітив, що сусідня чота залишає окопи, боячись потрапити в оточення. Він вирішив на свій страх і ризик командувати про відступ, але поряд на окопах «виріс» Черник із групою штабістів і, стріляючи з автомата, командовав охриплим голосом:

- Стрільці! За мною, вперед в атаку! Бо смерть і ганьба нам буде! Сла-ва-а-а!

Чота «Тернини» першою кинулася за командиром, що в повний зріст стояв на окопі... І ті, хто відступав, також побігли на совітів. Із впертістю та люттю роздратованого буйвола зішлись з ворогом майже в рукопашну, б'ючись насмерть. Раптом серед стрілянини і стогону вмираючих почувся голосний крик:

- Черника вбили!

Три кулі прошили командирові ліве плече й груди, і він упав на руки побратимів. Але цей крик тільки підсилив у повстанців ненависть до ворога...

Наперед вибігло кілька енкаведистських командирів:

- За Сталіна, вперьод! У ніх асталось ещю по пять патронов, вазьмь-ом живйом! — підбадьорювали вони своїх... Сотений «Луговий» наказує повстанцям закидати ворога гранатами. Атака захлинається».13 Ворог заліг і намагається відстрілюватись.

Раптом піднімається сотня «Шума», а за нею увесь курінь

«Бувалого» і разом розпочинають стрімку атаку на півдні, переповнені почуттям помсти за поранення улюбленого командира. Михайло Панасюк був у лаві атакуючих: «Переслідували ворога аж на край лісу, одночасно відбирали у вбитих зброю... Вороги придумали кілька хитрих маневрів, щоб взяти нас у кільце, але їх розрахунки не виправдалися... Падає від кулі чотовий «Карась», але сотенний «Левадний» бере команду на себе. Відбили кілька атак і змусили більшовиків відступити. Табір поліщуків зруйнований, у землянках ще вціліли наші поранені... Стрільці обороняються, відчуваючи неминучу смерть. Ворог не рахується з втратами і кидає все нові й нові сили. Кулемети і автомати такі гарячі, що обпікають руки. Не витримуємо натиску і відповзаємо вглиб лісу, бо підняти голову неможливо, такий щільний вогонь. Нараз бачу, як справа від мене падає «Черешня». Зліва — «Горобець» із Птичі і Василь «Ломонос». Куля вибиває у мене з рук кріса — залишився без зброї. Друга куля обпікає спину. У цей час два курені, обійшовши ворога, вдарили в спину — це врятувало нас від загибелі. «Левадний» піднімає залишки сотні переслідувати ворога. Пробігаю із сотенним кроків сто і бачу, як у нього з рук випадає автомат. Він зблід, права рука повисла. Коло плеча розповзлась кривава пляма. Раптом від дістав парабелум і вистрілив собі у скроню. Все те відбувається так блискавично, що я не можу отямитись. До свідомості дійшло, що я без зброї. Кидаю розбитий кріс, підбираю автомат, знімаю сумку з набоями і, стріляючи на ходу, біжу вперед. Наші ряди так поріділи, що стріляти нема кому, і коли б ворог ще хоч раз відновив атаку — поразка неминуча».14

«На північному фланзі повстанчим відділам не вдається перейти одразу до наступу. Вони обороняють позиції, поки «Бувалий» і «Шум» не відійшли досить далеко. Енкаведисти, чуючи, що на півдні постріли все рідшають і віддаляються, розуміють, що операція по оточенню і розчленуванню з'єд-

нання «Донбас» на дві групи не вдалася. Вони готуються відступати... і на півночі, послаблюють тиск на оборону упівців. Але повстанці, бережучи набої, не перейшли до наступу, щоб переслідувати ворога. А за командою бойовим маршем вліво почали швидко виходити з бою. Ворог зрозумів це як обхідний маневр з правого флангу і почав панічно відступати».⁵

У звіті один із командирів УПА записав: «Так скінчився бій 6.05.44 р. Втрати ворога становили коло 130 вбитих та коло 120 ранених. У цьому бої вбито капітана, який командував акцією. Здобуто багато мап, планів, документів, на підставі яких побудовано розташування ворожих сил та їх кількість. Наші жертви 35 вбитих і 26 ранених».¹⁶

Це був останній і надзвичайно важкий бій із ворогом у цьому рейді для з'єднання «Донбас». З рою Євгена Овсіюка («Бравого») загинули майже всі стрільці, лишилися в живих лише поранені командир та стрілець Павло. У бою загинув рідний брат «Бравого» Нікандр (другий його брат Василь загинув у бою з німцями ще в 1943 році). Вояки зносили з побоевища вбитих і поранених. Євген, перед тим, як відправити поранених, пішов попрощатися зі своїми вбитими бойовими друзями і братом. «По дорозі мене зупинив командир, який сидів під деревом, розглядаючи трофейні папери. Він запитав: «Куди ви, друже, йдете?» Я відповів, що йду попрощатися зі своїми бойовими побратимами і рідним братом. Командир мені каже: «Я вам співчуваю, розумію. Але ви поранені, ото ж прошу: ідіть на збірний пункт, звідки будуть відправляти всіх поранених». Я повернув на пункт, і там мені «Залізо» сказав, що то був сам «Еней», котрий і командував проривом кільця».⁷

«Еней» віддав наказ куреням і сотням повертатися на південь. 7 травня всі відділи, які вціліли, вирушили у зворотному напрямку. У сотнях залишилося лише по 50-60 стрільців, серед яких значна частина були хворими й пораненими. Важко

пораненого улюбленого командира Дмитра Казвана («Черника») стрілець Федір Якута («Ломоніс») з кількома товаришами три доби ніс лісами на ношах, але йому гіршало. Довелося залишити «Черника» лікуватися на Поліссі.

Під час виходу з бою під Гурбами інше з'єднання УПА-Південь під назвою «Холодний Яр» отримало у своє підпорядкування третій курінь під командуванням Івана Сала («Мамая»). Усі курені УПА-Північ і УПА-Південь після прориву зібралися в Точивицькому лісі на переформування. З'єднання «Холодний Яр» отримало відповідні завдання і вирушило за маршрутом через села Плоска, хутір Коростава, далі Стадники. Вночі відділи перейшли залізницю на відтинку Здолбунів-Оженіно. З обох боків перехід прикривав курінь «Бувалого». Це підтверджують спогади колишніх вояків куреня: «Завданням куреня «Бувалого» (було) прикривати довжелезну колону війська, що змійкою повзе вперед. У Стадниках поромна переправа через Горинь. Перед бувалівцями переправляють 8 пар коней із 3-ма гарматами...»¹⁸ Далі повстанські курені пройшли через Михалківці та Майків. Відпочивши трохи, перетинають трасу Рівне-Корець у районі села Самостріли. Саме тут загальна колона розділилася на дві. В одній рухалося з'єднання «Донбас» під командуванням «Енея» і «Черника», а в другій — з'єднання «Холодний Яр» під керівництвом «Ясена» і «Чорноморця».

Євген Басюк («Чорноморець») під час допиту слідчими НКВС восени 1944 року розповів: «Частини «Енея» від нас пішли в інший бік, взявши напрямок на Тучинський район, а наше з'єднання взяло напрямок на Межирицький район, маючи завдання форсувати Случ і в районі Клесів-Людвипіль повернути у східні області України, але наш план був зірваний, тому що в селі Залізниця ми наткнулися на червоні війська і розпочався бій».¹⁹

Справді, 29 квітня о 3-ій годині ранку курені УПА заатакували штабний відділ НКВС, що розташувався у школі села За-

лізниця. Першими в атаку пішли бійці чоти східняка «Кори» й азербайджанці із сотні «Яструба». Курінь «Докса» оточував село зі східного боку, а з південно-західної околиці — сотня «Чумака». Бій тривав півгодини. Штаб червонопогонників вдалося повністю ліквідувати, повстанці захопили трьох енкаведистів і всі документи. Частину цінних документів і мап сотенний «Залізник» відразу закопав поблизу школи, у садку під вишнею.²⁰ На відгомін бою з навколишніх сіл вирушило декілька батальйонів червонопогонників. З'єднанню необхідно було терміново перебудовувати свої лави до оборони. Вислана розвідка повідомила, що основні сили ведуть наступ із заходу і півночі. Командир «Ясен» наказав куреню «Гірчиці» зайняти оборону на південно-східній околиці лісу, поруч розташувалися застави з куреня «Великана», а кілька чот провели глибоку розвідку в лісі та мали забезпечити відхід у цьому напрямку. «Бій тривав біля 8 год. З південно-східної сторони виїхали 4 автомашини, повні бійців, їх підпущено близько і відкрито вогонь. Тільки одній машині вдалося завернути і втекти. Біля 11 год. вдалося більшовиків викинути із села і лісу на поле. Бракувало ще півгодини, щоб бій закінчився нашою перемогою. Та з півдня виїхало біля 20 машин більшовиків, підїхали на гору між селом Залізницею і [лісом], розсипались і залягли. Ми відступили в ліс. Біля год. 12, де загородили нам дорогу танки і відтяли курінь Міші («Великана»), що прикривав відступ. У висліді бою, що зав'язався, ми втратили 9 вбитими (сотенний «Яструб», сотенний «Ярошенко», курінний «Володя»), 6 тяжкоранених і 20 легко».²¹ Серед поранених були сотенні командири «Зірка» і «Чумака». Загалом, втрати ворога за звітом УПА складали 150 солдатів, серед них 30 офіцерів-енкаведистів зі штабу, який мав призначення на Львівську область. Хоча сам командир «Ясен» записав, що «здобуто 2 кулемети, автомати і кріси. Полонений старший лейтенант зізнав, що цього дня мала відбутись облава на ці ліси, більшовиків було

біля 3000, що стверджували здобуті документи. Ворог втратив 40 старшин і близько 200 бійців вбитими, невідома кількість раненими». Втрати з'єднання УПА-Південь «Холодний Яр» складали 40 чоловік вбитими і 26 поранених.

Серед загиблих у бою під селом Залізницею були: Купінський Володимир («Остап»), Омельчук Микола («Чорноморець»), Омельчук Сергій («Кармелюк»), Родзінський Митрофан («Вишня»), Тимошук Олександр. Усі вони родом із села Велика Іловиця Шумського району Тернопільської області і на момент бою перебували в сотні Романа Шушкевича («Бурлаченка»).

Вдалося віднайти звіт 19 бригади ВВ НКВС про бій під с.Залізниця. 28 квітня бригада безуспішно переслідувала повстанців і дійшла до р. Случ. Вранці, 29 квітня енкаведисти почули стрільбу у напрямку Залізниці і вислали розвідку. Виявилося, що в селі під час сутички з вояками куреня «Докса» загинуло 18 червоноармійців з 70-ї армії. Було прийняте рішення оточити повстанців у селі. О 6 годині 15 хвилин одна рота червонопо-гонників вийшла на околицю села і залягла під щільним вогнем УПА. Повстанці розпочали контратаку, змушуючи ворога відступати у поле. О 7 годині 40 хвилин на допомогу потрапившої у скрутне становище роти прибуло 155 солдатів ВВ НКВС на чолі з командиром 19-ї бригади полковником Тимофєєвим. Оцінивши ситуацію, повстанці розпочали поступовий відступ у ліс. Через день підрозділи 19-ї бригади о 19 годині 30 хвилин вийшли в район села Бронне Березнівського району і знову атакували розташовані там відділи УПА. Бій тривав майже цілу ніч. Загалом енкаведисти вважали, що УПА втратила 225 чоловік вбитими, 15 пораненими й 106 заарештованими. Власні втрати оцінювали у 23 вбитих (серед них два офіцери), 30 поранених (з них п'ять офіцерів) і 2 пропало безвісти.²²

Після важкого бою курені «Докса», «Великана», «Гірчиці» та

інші частини відійшли в ліс біля села Велика Клецька Межирицького району. Там вони перебували до 9 травня 1944 року. На той час з'єднання УПА-Північ «Донбас» почало повертатися на південь.

Командир з'єднання «Ясен» також вирішив повернутися в Суразький ліс Острозького району, щоб налагодити зв'язок із відділами «Панька» і «Ярошенка», які прорвалися у тому напрямку. Перебуваючи в рідних околицях, сотні та курені поповнили запаси продовольства І, залишивши поранених та хворих у підпільних шпиталях, пішли рейдом у Вінницьку та Кам'янець-Подільську області, щоб підтримати перебуваючі там загони І. Ткачука («Олега»), О. Качана («Саблюка») і О. Грабця («Богуна», «Батька»). Ці рейди не були вдалимими через низку несприятливих обставин, що склалися.

13 травня у Славутському лісі поблизу села Нетішин загороджувальні загони та винищувальні групи оточили курінь С. Котика («Докса»), який, контратакуючи, прорвався в глибину місцевого лісу. З боку УПА в бою загинуло 30 вояків разом з сотенним «Чумаком», інші розбіглися лісом. Більшовики вилловлювали ще недосвідчених у боях вояків, значну частину з яких було ще й поранено, і добивали на місці. Із куреня після цього рейду на Волинь повернулося лише 150 вояків²³.

15 травня на відтинку Славута-Шепетівка, між річкою Горинь і шосе, в оточення потрапив курінь М. Кондраса («Великана»). Сотні у швидкому марші під перехресним вогнем долали відкриту місцевість, щоб захватись у гущавині лісу. Але вогонь із бронепотяга розділив курінь на кілька груп, частина вояків почала в паніці розбігатися. Відразу від артилерійського вогню загинуло 25 упівців, між якими були сотенний «Гутич» із Закарпаття, курінний референт СБ «Місяць» і політвиховник «Смерека». З особового складу куреня у вигляді організованої та боєздатної частини на Острожчину повернулося лише 60 повстанців²⁴.

Кам'янець-Подільський обком звітував М. Хрущову в Київ: «У результаті вжитих заходів у травні ліквідовано 3 бандитські групи. У Славутському районі ліквідована банда «Великана» чисельністю 120 чоловік. Під час проведення операції в результаті боєзіткнення з числа бандитів було вбито 102 чоловіки і 4 взято у полон. Допитом полонених встановлено, що бандитська група, командиром якої є «Великан», сформувалась на території Ровенської області...»²⁵.

Цей трагічний бій відбувся в місцевості Ріпище поблизу села Стригани на Хмельниччині. На той момент у селі перебував партизанський командир Антон Одуха та частина вже розформованого партизанського з'єднання ім. Михайлова. Вони мали добрий досвід боротьби з повстанцями, адже перед тим повернулися з Рівненської області. Партизани відразу зорієнтувалися, що курінь складається переважно з недосвідчених вояків і намагається прорватись у ліс у бік села Бридурин. Одухівці разом із солдатами під час переслідування використовували як орієнтир великі білі полотняні торби-сидори, наповнені харчами, які повстанці несли за плечима. Вони були хорошими мішенями для стрільби. Під час переслідування загинуло багато повстанців, частина з яких просто кинула зброю²⁶.

О 9-й ранку біля Бридурина червоні в черговий раз атакували оборонну лінію повстанців, організовану нашвидкоруч «Великаном» та «Доксом». Вояки УПА відбили наступ і контратакою відкинули ворога назад. Партизани, які діяли в цих лісах за часів німецької окупації, відікли частину «великанівців» від основних сил і штабу, перебивши їм шлях відступу на південь. Зустрінуті щільним вогнем одухівців, повстанці залягли в каналах торфозробок і відстрілювалися з наявної зброї. Прикувавши їх до болота і розставивши застави, червоні зосередили основні сили на височині й за наказом А. Одухи атакували оборонну лінію упівців. За 20 хвилин бою вони по-

долали слабку оборону й увірвались у розташування повстанців, яких залишилося чисельністю близько двох чот. Серед упівців почалася паніка. Радянські партизани, маючи перевагу в автоматичній зброї, вели нищівний вогонь із близької відстані. Відступати було нікуди і повстанці падали один за одним, скошені автоматними чергами з численних «ППШа». Болотяна вода торфорозробок зафарбувалась у червоний колір від великої кількості тіл, що нагромадились у канавах. Командир «Дик» описував бій так: «Після оточення почалася нерівна боротьба. Совіти стріляли з гармат і били з мінометів. Повстанці боронилися до останнього набоя, хто кидаючи гранати, хоч і часом вбиваючи самого себе. Біля 12 год. дня бій був закінчений. Командир «Докс» зі своїми стрільцями, які лишилися при ньому, долучився до «Великана», забираючи своїх людей, і пішов в данім напрямку»²⁷.

Таким чином, у середині травня з'єднання УПА-Південь «Холодний Яр» утратило майже два курені вояків, а єдиний боєздатний курінь «Панька» рейдував далі територією Вінничини. Та повстанці, загартовані в боях і рейдах, не нарікали на свою долю. Склавши присягу на вірність Україні, вони взяли в руки зброю, щоб боронити рідну землю, тож були змушені йти з нею до кінця. Тому вся Волинь і Полісся всипані безіменними могилами молодих хлопців, які для скрижалів історії так і залишилися безіменними «Журбами», «Гонтами», «Березами», «Вусатими» тощо. Мабуть, зараз і настав той час, щоб сказати про їхнє коротке, але сповнене любові до рідної й омріяної Батьківщини життя...

Джерела:

1. Панасюк М. Вам сурми не грали... — Дубно, 1994. — с.9.
2. Там само. — с. 10.
3. ЦДАВО України, ф.3837, оп.1, спр.2, арк.5.
4. Внутренние войска в Великой Отечественной войне. 1941-1945. — М., 1975.
- с.638.
5. Рейд за Случ (звіт невідомого командира УПА)// Копія в архіві автора.
6. Там само.
7. ЦДАВО України, ф.3837, оп.1, спр.2, арк.5.
8. Панасюк М. Вам сурми не грали... — Дубно, 1994. — с.11.
9. Там само.
10. Внутренние войска в Великой Отечественной войне. 1941-1945. — М., 1975.
- с.158-159.
11. Овсіюк Є. Незатерті сліди. — Рівне, 1997. — с. 10.
12. Рейд за Случ (звіт невідомого командира УПА)// Копія в архіві автора.
13. Руцький М. Голгофа. Документальна історична розповідь. — Рівне, 1996. с.
14. Панасюк М. Вам сурми не грали... — Дубно, 1994. — с. 14.
15. ДА СБУ, ф.13, спр.376, т.66, арк.182-185
16. Там само.
17. Овсіюк Є. Незатерті сліди. — Рівне, 1997. — с.Ю.
18. Панасюк М. Вам сурми не грали... — Дубно, 1994. — с.Ю.
19. ДА УСБУ по Рівненській області. Збірник «Матеріали по історії ОУН», т.3, арк.202-207.
20. ДА СБУ, ф.13, спр.376, т.66, арк.73.
21. Там само.
22. Там само; РГВА, ф.38698, оп.1, спр.3, арк.58.
23. Там само.
24. Там само.
25. ЦДАГО України, ф.1, оп.23, спр.929, арк.78-79.
26. Руцький М. Голгофа. Документальна історична розповідь. — Рівне, 1996. — с.169-170.
27. Там само. - с.170-171; ДА СБУ, ф.13, спр.376, т.66, арк.52.

Мартиролог

Список полеглих вояків УПА та новомобілізованих повстанців, які загинули під час бою на Гурбах у квітні 1944 року (назви населених пунктів подано згідно з сучасним адміністративно-територіальним поділом)

с. Андрушівка, Шумський район Тернопільської обл.;
Герасимчук Іван Ананійович, 1929 р.н.,

с. Бадівка, Острозький район Рівненської обл.;
Чернявка Євген Терентійович, 1927 р.н.,
с. Білашів, Здолбунівський район Рівненської обл.:
Джурик Гнат,
Парфенюк Дем'ян,

с. Білокриниця, Кременецький район Тернопільської обл.:
Мельничук Степан, 1914 р.н.,
с. Боложівка, Шумський район:
Криницький Микола Іванович («Микола»), 1926 р.н.,
Криницький Семен Іванович,

с. Бродів, Острозький район:
Сидорук Оксен Федорович, 1918 р.н.,
с. Бубнівка, Острозький район:
Бондарчук Антін, 1926 р.н.,

Джеджера Іван Федотович, 1920 р.н.,
Дулевич Павло Степанович, 1925 р.н.,
Кушнір Андрій Данилович, 1923 р.н.,
Осадчий Андрій Іванович, 1931 р.н.,
Осадчий Петро Олексійович, 1930 р.н.,
с. Будяки, Острозький район:

Мельник Костянтин Несторович, 1911 р.н.,
Сорока Василь Климович, 1911 р.н.,

с. Буща, Здолбунівський район:
Матвійчук Ярмоген Стахович («Сова»),

с. Варковичі, Лубенський район:
Козачук Петро Миколайович («Волинець», «Корнієць»),
1918 р.н.,

с. Великі Вікнини, Збаражський район Тернопільської обл.
Онищук Андрій («Лис»), 1925 р.н.,

с. Верхів, Острозький район:
Бойко Микола Пилипович, 1925 р.н.,
Войтюк Володимир, 1920 р.н.,
Давидюк Володимир Ульянович, 1922 р.н.,
Давидюк Йон Ульянович, 1924 р.н.,
Костюк Борис Федорович, 1925 р.н.,
Присяжнюк Василь Койонович, 1914 р.н.,
Рудий Григорій Теодосійович, 1928 р.н.,
Шевчук Варійон Єрмолайович, 1912 р.н.,

с. Вілія, Острозький район:
Вербицький Віталій, 1910 р.н.,

с. Вишеньки, Острозький район:
Камінський Василь Северинович,

с. Волосківці, Острозький район:
Давидюк Антін Нечипорович, 1924 р.н.,
Дмитрук Дмитро Юхимович, 1923 р.н.,
Казьмирчук Дмитро, 1911 р.н.,

с. Грозів, Острозький район:
Корнійчук Гнат Касіянович («Дзюбук»), 1912 р.н.,
Рудюк Федір, 1918 р.н.,

Шендерук Федір, 1918 р.н.,
с. Грем яче, Острозький район:
Назарук Павло Семенович, 1923 р.н.,
Остроголов Микола Андрійович («Зірка»), 1922 р.н.,
Чипчерук Павло Григорович, 1924 р.н.,
с. Пльча Українська, Здолбунівський район:
Бондар Арсен Миколайович, 1914 р.н.,
Бондар Михайло Миколайович, 1924 р.н.,
Бондар Степан Миколайович, 1920 р.н.,
Грицина Ананій Маркович, 1925 р.н.,
Заремба Григорій Зеновійович («Тиско»), 1925 р.н.,
Киричук Василь, 1900 р.н.,
Красовський Карпо, 1908 р.н.,
Лук'янов Іван Миронович, 1922 р.н.,
Лук'янов Яків Володимирович, 1921 р.н.,
Огородник Дмитро Аврамович, 1924 р.н.,
Поліщук Василь Демидович, 1902 р.н.,
Рожков Василь Олександрович, 1920 р.н.,
Рожков Никандр, 1912 р.н.,
Самчук Василь Нечипорович («Вишня»), 1923 р.н.,
Суходола Микола Северинович, 1920 р.н.,
с. Гпинськ, Здолбунівський район:
Варварук-Буксима Андрій Демкович,
Джус Володимир Петрович, 1918 р.н.,
с. Гпупанин, Здолбунівський район:
Конончук Остап Макарович, 1917 р.н.,
Овчарук Купріян Трохимович, 1920 р.н.,
Оліферчук Євтихій, 1909 р.н.,
Омельчук Михайло Кононович, 1925 р.н.,
Пантелеймон Михайло Панасович, 1905 р.н.,
Смаль Микола,
Хмеляр Андрій, 1904 р.н.,
Хмель Андрій, 1910 р.н.,

Хмель Михайло Якимович, 1923 р.н.,

с. Грем яче, Острозький район:

Шевчук Аліхтійон Андрійович, 1924 р.н.,

с. Двірець, Кременецький район:

Горобець Юхим Савович, 1922 р.н.,

с. Дермань 1-й, Здолбунівський район:

Кир'янчук Яким Семенович («Гарячий»), 1921 р.н.,

Плугак Антін,

Сидорчук Микола Тимофійович («Сірко»), 1927 р.н.,

Хаврук Аврам Іванович, 1927 р.н.,

Хаврук Володимир Іванович, 1924 р.н.,

с. Дермань II-й, Здолбунівський район:

Кравчук Василь,

Шавронський Антін Терентійович («Фома»), 1916 р.н.

с. Забара (Забари), Шумський район:

Вінничук Петро («Вишня»), 1924 р.н.,

с. Замлиння, Здолбунівський район:

Драган Михайло Йосипович, 1921 р.н.,

Махомуха Фадей Кирилович, 1922 р.н.,

с. Здовбиця, Здолбунівський район:

Аврамчук Василь Терентійович, 1922 р.н.,

Аврамчук Володимир Гнатович, 1907 р.н.,

Гуральчук Іван Мусійович, 1924 р.н.,

Кравчук Петро Сидорович, 1921 р.н.,

Медвідь Самсон, 1916 р.н.,

Мельник Віталій Мануйлович, 1912 р.н.,

Мельничук Ананій,

Мохначук Микола Феодосійович, 1917 р.н.,

Новачук Антон Віталійович, 1916 р.н.,

Овдіюк Іван Іванович, 1922 р.н.,

Огородник Віталій Кирилович, 1926 р.н.,
Огородник Михайло Панасович («Скалозуб»), 1913 р
Сидорчук Віктор Пилипович, 1922 р.н.,
Солтис Федір Остапович, 1914 р.н.,
Хандрук Петро, 1914 р.н.,
Янусь Володимир Федорович,
Яремчук Іван Самійлович, 1912 р.н.,
Ящук Микола Миколайович, 1916 р.н.,
с. Івання, Дубенський район Рівненської обл.:
Бірук Петро Іванович, 1920 р.н.;
Головчицький Олександр Іванович, 1922 р.н.,
с. Івачків, Здолбунівський район:
Болотнюк Микола,
Бондарчук Микола Мануйлович, 1920 р.н.,
Бортник Павло,

Гайдашинський Віктор,
Глиба Мефодій, 1918 р.н.,
Глушко Олександр Нечипорович, 1926 р.н.,
Добровольський Федір Антонович, 1922 р.н.,
Колесник Оникій,
Конончук Никандр,
Мельничук Василь Якович, 1908 р.н.,
Мельничук Левко,
Неродін Ананій Дмитрович, 1924 р.н.,
Неродін Олександр Дмитрович, 1925 р.н.
Пруський Петро Пилипович, 1916 р.н.,
Расік Василь Іванович, 1905 р.н.,
Расік Микола Іванович 1908 р.н.,
Расік Прохор Іванович («Ясний»), 1904 р.н.,
Семенюк Василь Хомович, 1919 р.н.,
Серединський Федір Терентійович, 1918 р.н.,
Хміль Володимир Прокопович, 1925 р.н.,

Хміль Михайло Якимович, 1923 р.н.,
с. Йосипівка, Здолбунівський район:
Коханський Михайло, 1924 р.н.,
с. Клопіт, Здолбунівський район:
Галабурда Олександр, 1911 р.н.,
Грицюк Дмитро Вікторович, 1922 р.н.,
Дрозд Степан Оверкович, 1926 р.н.,
Пилипчук Володимир Прохорович, 1925 р.н.,
с. Копитнів, Здолбунівський район:
Козачок Іван Сидорович, 1924 р.н.,
Кулеша Ананій Стахович, 1928 р.н.,
Кулеша Василь Стахович, 1920 р.н.,
Кулеша Олександр Стахович, 1924 р.н.,
Кулеша Петро Стахович, 1922 р.н.,
Кулеша Федір Іванович, 1926 р.н.,
Пронь Анатолій Васильович, 1922 р.н.,

с. Коршів, Здолбунівський район:
Корнійчук Микола Васильович, 1926 р.н.,
с. Кунин, Здолбунівський район:
Блащук Микола Максимвич, 1917 р.н.;
Власюк Дмитро Федорович, 1923 р.н.,
Волошин Давид Миколайович, 1920 р.н.,
Волошин Олексій Лаврінович,
Заєць Адам Степанович,
Карпінчук Володимир Іванович, 1914 р.н.,
Коновалюк Микола Андрійович,
Корнійчук Микола Нечипорович, 1926 р.н.,
Красовський Данило Зіновійович, 1919 р.н.,
Пальчевський Ананій Миколайович («Яструб»), 1927 р.н.,
Пальчевський Іван Панасович, 1918 р.н.,
Пальчевський Мілетій Вячеславович,
Сидорчук Борис,

Сидорчук Микола Васильович, 1916 р.н.,
Солонько Трихін, 1914 р.н.,
Федотова Ольга Василівна («Муха»), 1921 р.н.,
Фрідріх Леонід Микитович, 1924 р.н.,
Шеретюк Олексій Терентійович,
Шока Іларіон Степанович, 1923 р.н.,

с. Кустин, Рівненський район Рівненської обл.:
Харчук Трихін,
с. Кути, Шумський район Тернопільської обл.:
Киричук Володимир,
Мартинюк Павло Макарович,
с. Ільпибоки, Демидівський район:
Мудрук Микола,
Мудрук Петро,
с. Мала Андруга, Кременецький район Тернопільської обл.:
Шевчук Антін, 1906 р.н.,

с. Малі Фільварки, Збаразький район Тернопільської обл.:
Селестинюк Серафим («Глодик»), 1912 р.н.,
с. Мар'янівка, Здолбунівський район:
Місюра Василь, 1926 р.н.,

с. Межиріччя, Острозький район:
Степчук Олександр Терентійович («Сторчан»), 1918 р.н.,
с. Мирове (Голибіси), Шумський район Тернопільської обл.:
Семенюк Василь, 1913 р.н.,
Федорук Петро Дем'янович («Тополя»), 1922 р.н.,
с.мт Мізоч, Здолбунівський район:
Одарчук Яків Григорович, 1918 р.н.,
Парфенюк Панас Трохимович, 1923 р.н.,
Сидорчук Олександр Кирилович, 1923 р.н.,
с. Могиляни, Острозький район:

Гульчук Пилип Іванович, 1922 р.н.,
Кулибчук Павло Захарович, 1922 р.н.,
Оксеньчук Дмитро Іванович («Шраменко»), 1921 р.н.,
Шкребій Іван Гнатович, 1926 р.н.,

с. Нагірне (с. Ульбарів), Дубенський район:
Куцова Марія Василівна, 1924 р.н.,
Могилюк Олександр Каленикович, 1922 р.н.,

с. Новомиськ, Здолбунівський район:
Назарець Петро Якимович («Чорнота»), 1922 р.н.

с. Новосілки, Здолбунівський район:
Волянчук Ананій Пилипович, 1922 р.н.,
Волянчук Василь Пилипович, 1924 р.н.,
Процюк Дмитро Лаврінович, 1924 р.н.,
Степчук Петро Васильович, 1925 р.н.,

с. Оженин, Острозький район:
Давидович Володимир Якович, 1923 р.н.,
Чорноморець Семен Григорович, 1925 р.н.,

м. Острог:
Ковальчук Левко Гнатович, 1925 р.н.,
Сікорська,
Славінський Віталій, 1924 р.н.,
Цибульська-Захарчук, 1931 р.н.,
Цибульська-Захарчук Оксенія Михайлівна, 1908

с. Пащина, Демидівський район:
Пащук Олександр Митрофанович, 1922 р.н.,
Теслюк Іван,
Бурець Платон,
Шиманський Микола,
с. Підгірське (Угорськ), Шумський район:
Донець Григорій,
Козачук Михайло,

Ключковський Кирило,
Ключковський Петро,
Ліщук Кирило,
Мазур Володимир Іванович,
Присяжнюк Григорій,
Присяжнюк Михайло («Горний»), 1922 р.н.,
Шлапак Кирило,
Яремчук Матвій,
Яремчук Михайло Михайлович, 1922 р.н.,
с. Плоске, Острозький район:
Баб'юк Іван Степанович, 1923 р.н.,
Казнодій Олександр Якович 1926 р.н.,
Лавренюк Олександр Юрійович, 1923 р.н.,
Рудь Семен Митрофанович («Ігор»), 1917 р.н.,
Українець Володимир Дмитрович, 1922 р.н.,
Чубок Дмитро Ількович, 1922 р.н.,

с. Потуторів (Потутори), Шумський район:
Шаповал Данило, 1915 р.н.,

Полтавська обл.:
Сало Іван (курінний «Мамай»),

с.Райдужне (с. Попівці), Острозький район:
Іванов Арсен Пилипович
с. Розваж, Острозький район:
Поліщук Василь Антонович, 1924 р.н.,
Поліщук Петро Степанович, 1923 р.н.,

с. Рахманів, Шумський район:
Баранчук Андрій («Соловій»), 1922 р.н.,

с. Сапанів, Кременецький район:

Штука Андрій Семенович, 1930 р.н.,
с. Сошище, Шумський район:
Баран Григорій Данилович,
Горобець Нестор Васильович, 1908 р.н.,
Остапчук Яків («Грім»), 1925 р.н.,
Родзінський Євген,
Цимбалюк Андрій Павлович,
Цимбалюк Григорій Пилипович, 1922 р.н.,
с. Спасів, Здолбунівський район:
Герасимчук Устим, 1910 р.н.,
Козубський Сергій Архипович, 1924 р.н.,
Корольчук Олексій артемович, 1921 р.н.,
Корольчук Петро Самойлович, 1923 р.н.,
Криницький Герасим Михайлович, 1916 р.н.,
Лук'янчук Варійон Петрович, 1923 р.н.,
Московець Тихін Пилипович, 1894 р.н.,
Нестерчук Сергій Олександрович, 1925 р.н.,
Овдіюк Андрій Григорович, 1925 р.н.,
Овдіюк Микола Григорович, 1918 р.н.,
Овдіюк Михайло Юрійович, 1927 р.н.,
Овсіюк Микола Тихонович, 1900 р.н.,
Піхун Микола Степанович, 1926 р.н.,
Піхун Яків Степанович, 1931 р.н.,
Семенюк Андрій Ілларіонович, 1927 р.н.,
Семенюк Олександр Фадейович, 1922 р.н.,
Хом'як Григорій Лук'янович, 1920 р.н.,
Янчевський Іван Дмитрович, 1912 р.н.,
с. Стеблівка (Стубло), Здолбунівський район:
Давидюк Леонід Федорович, 1927 р.н.,
Давидюк Олексій Минович, 1925 р.н.,
Давидюк Федір, 1897 р.н.,
Костюк Олексій Євдокимович («Ясен»), 1918 р.н
с. Суйми, Здолбунівський район:

Антонюк Мотря Савівна, 1920 р.н.,
Антонюк Феофан Савович, 1926 р.н.,
Філонюк Володимир Дмитрович, 1928 р.н.,
Філонюк Микола Панасович, 1923 р.н.,
с. Уїздці, Здолбунівський район:
Мусійчук Микола Федорович, 1922 р.н.,
Нечипорук Лев Мусійович,
Ужинський Григорій Купріянович, 1917 р.н.,
с. Українка (с. Коростова), Острозький район:
Баран Микола Карпович, 1923 р.н.,
Козел Володимир Максимович, 1923 р.н.,
Муляр Максим Йосипович, 1927 р.н.,
Парфенюк Василь Антонович, 1925 р.н.,

с. Хинівка, Здолбунівський район:
Тищенко Михайло Ксенофонович, 1902 р.н.,
с. Ходаки, Шумський район:
Мартинюк Антін Талимонович, 1920 р.н.,
Мельничук Григорій Андрійович, 1923 р.н.,

с. Цурків, Здолбунівський район:
Бондар Микола Степанович, 1916 р.н.,

с. Шпиколоси, Кременецький район:
Гривась Конон Романович, 1925 р.н.,
Фурман Володимир, 1922 р.н.,

Чернігівська обл.:
255. «Десна»
«Кубанець»

Поданий вище список загиблих повстанців УПА під час Гурбенського бою й відразу після його закінчення було складено

спираючись на різні джерела. Перше з них — це списки «Борців за волю України» та «Вояків УПА, що загинули на Гурбах». Ці документи підготували протягом 1994-96 рр. відповідальні працівники сільських рад Здолбунівського району, і скріпили їх печатками та подали на ім'я голови Здолбунівської райдержадміністрації у тих же роках.

Інше вельми об'ємне джерело — книга відомого краєзнавця Олександра Денищука «Герої Гурбенської битви», видана у Рівному 2005-го. Унікальність її полягає в об'ємі інформації мартирологічного характеру, зібраної передусім на території Тернопільської області.

Додаткові джерела — значно менші за обсягами, але такі, які містять більш детальну інформацію про загиблих на Гурбах. Це — спогади учасників та свідків самого бою, а також поодинокі згадки про загиблих у книгах документального жанру і персональних спогадах учасників повстанської боротьби. Як приклад таких видань варто відзначити книги «Голгофа» Миколи Руцького та «Вам сурми не грали...» Михайла Панасюка.

Аби підвести своєрідну риску щодо встановленої кількості загиблих у Гурбенському бою протягом декількох останніх років із їхніми іменами, прізвищами, псевдонімами тощо, то з урахуванням інформації із згаданого видання О. Денищука, у якому вміщено також 19 поодиноких імен, або псевдонімів повстанців, які можемо вважати неідентифікованими учасниками бою, вийде близько 280-и чоловік. Тож наведені в списку імена та прізвища (псевдоніми) 275 загиблих дають підстави викарбувати їх на гранітних плитах Пантеону Героїв Гурбів.

Принагідно відзначимо, що це лише початок масштабної пошукової праці, яка стосується Гурбенського бою, частинку якої присвячено встановленню імен, прізвищ, псевдонімів, інших особистих даних усіх, хто воював та загинув під Гурбами.

Гурби

22-25.IV.1944

Вже від довшого часу Українська Повстанча Армія поруч з партизанськими методами застосовує методи відкритої фронтової боротьби з імперіялістами Москви і Берліна. В боротьбі з німецькими імперіялістами УПА навчилась вести відкриту фронтову боротьбу — витримувати запеклі, довготривалі бої. УПА навчилась боротись легкою зброєю проти німецької техніки.

Сьогодні в боротьбі з більшовицькими загарбниками ми вчимось боротися з живою силою ворога, що в кожному окремому випадку переважає нас в десятки раз. УПА майже без втрат виходить з ворожих оточень, у творенні яких беруть участь цілі дивізії фронтового війська і військ НКВД.

Ми освоємо військове мистецтво.

Гурби і є доказом високих бойових якостей наших бійців і командирів, їхньої хоробрості, рухливості, посвяти, уміння орієнтуватись і пристосовуватись до різних умов боротьби, погорджувати смертю. Гурби демонструють не тільки наше уміння вести боротьбу в закритій¹, чи відкритій² місцевості, а й уміння вести так звані вуличні бої, бої проти броні легкою зброєю. Вони, нарешті, є доказом нестримного росту УПА в ході боротьби під кожним оглядом, а з другого боку, є доказом безпорадності і неспроможності наших ворогів боротись з силами революції.

Підготовчі роботи і бої напередодні великої битви біля Гурбів.

Коли шеф штабу групи ім. Богуна друг Г[риць] переглянув донесення підпорядкованих йому штабів від 21.IV.1944 р., то виявив, що акції треба сподіватись з дня на день, що довкола Крем'янецьких лісів уже скупчено багато совітського війська. Командир групи «Богун» друг Р[оман], обдумавши докладно

положення, що склалось, дав накази по з'єднанням і почав об'їжджати терен, укладати план, ГОТовитись до опору ворогові.

День 22.IV за винятком бою біля Москалівки, де наші війська перемогли, пройшов спокійно.

Зі зведення штабу групи «Богун» від 22.IV стало відомо, що совітські війська, які на 21.IV стояли в населених пунктах попри шосе Крем'янець-Дубно, дороги Дубно-Мізоч, в населених пунктах: Верхові, Новомалині, Шумську, Жолобках, вимаршували і зайняли населені пункти: Стіжок, Сітари, Марцеліна, Буща, Тартак, Довге Поле, Семидуби, Збитин, Нараїв, Білашів, Дермань, Теремне, Сураж, Обич, Угорськ, що творили ніби нейтральну лінію між розположенням наших і ворожих військ, їм наші війська не чинили жодних перешкод в зайнятті цих населених пунктів, бо це не входило в план наших дій.

О год. 6.30 вечора командир Р[оман] віддав останні накази по війську і став чекати бою, який, на його думку, мав початись ранком 23 квітня. І дійсно ранком 23 квітня совітські війська повели широкий наступ на Крем'янецькі ліси зо всіх боків.

Особливо сильний натиск ворога був на Антонівці. Сюди йшли війська з Угорська, Стіжка, Сітарів, Марцеліна та Бущі. З'єднання командира Непитайла, яке в своєму складі мало багато новозмобілізованих бійців, не витримало скаженої артилерійсько-мінометної підготовки і напору в 10-15 раз переважаючого війська, опустило свої позиції в Антонівцях і зайняло нові позиції біля Гутиська і Великої Іловиці, які втримувало аж до відкликання. В цьому бої відзначились бійці загону ім. Буревія.3

На відтинку командира Довбенка, який займав позиції від Обгова до Ступно, бої йшли з перемінним успіхом. То совітські війська вибили його з Обгова, то він вибив їх. То знову його вибили з Обгова і заставили його зайняти оборонні становища скраю обгівських лісів.

На відтинку суражських лісів біля Москалівки більшовицькі бандити, вийшовши з Садків, Суража та Кутів, намагались оточити з'єднання командира Панька. Але він, вчасно форсувавши річку, уник оточення. А потім силою одного відділу пересік ворогові дорогу з Кутів і нежданною засідкою спритно ударив ворога в лоб.

Але з усіх боїв, які відбулись цього дня, найбільш успішні були на відтинку, з'єднання командира Бувалого, в районі Кирилівки-Любомир-ки-Обгіва. Ліве крило його, яке під сильним наступом ворога було відступило з Кирилівки аж за кирилівські болота, раптом пішло в наступ, вибило ворога з Кирилівки, здобуло новий терен, який утримувало весь час, відбиваючи контратаки ворога. Праве крило також гідно трималось, недивлячись на всі спроби ворога прорвати наші позиції та оточити з'єднання Бувалого і Довбенка. Бій пройшов без жодних втрат. Особливо відзначились в цьому бою заступник командира з'єднання ком. Шум і сотенний Луговий.

Вечірнє повідомлення штабу групи «Богун»: «За день 23. IV.1944 р. ворог втратив біля 250 вбитими — на відтинках: Антонівці біля 50, Кирилівка-Обгів біля 80, Обгів-Ступно 40, Москалівка біля 30, в засідці на ворога біля 50 та біля 300 раненими.

Наші втрати складають 39 осіб вбитими: біля Антоновець — 15, Обгова — 21, Москалівки — 3 та 30 раненими. Здобуто зброю: 5 кулеметів, 19 фінок, 2 міномети (один ротний, другий баталь[й]онний), 37 рушниць, багато амуніції та мін. Ми втратили: 2 кулемети, 6 фінок, 13 крісів, 5 пістолів.

Ворог майже на всіх відтинках переважав нас в 10-15 раз.

Битва біля Гурбів

В битві біля Гурбів брали участь війська з групи «Богун» під командуванням командира Р[омана] і з групи «Холодний Яр» під командуванням командира Я[сена].

Під час бою під Гурбами військами обох груп командував командир Р[оман]. Шефом штабів обох груп на час бою був командир Г[риць]. Оперативним командиром був командир Я[сен].

З наказу ком. Р[омана] вночі з 23 на 24 квітня зайнято слідуєчі позиції: попід Гурбами краєм ліса, річками Понурою і Замишівка, на захід від Медвежої Гори, а далі краєм лісу попід Мощаницею, Чернявою, Святим, Грабівцем до Гурбів.

Першу лінію фронту зайняли з'єднання командирів Мамая4 (р. Понура і Замишівка), Докса (Мощаниця-Чернява-Святе), Яструба (один загін), Рова-Сторчана, Балабана (один загін), загін ком. Ярошенка та декілька відділів окремого призначення (Святе-Мости-Грабовець-Гурби).

Другу лінію — з'єднання Довбенка, Бувалого і Непитайла (один загін). Резерв творили з'єднання командира Панька та загони командирів Чорногори, Залізняка і Андрія. Табір і біля 1000 осіб цивільного населення, яке ховалося в лісі від більшовицької мобілізації і терору совітської влади, були спроваджені в глибину ліса.

О 3.30 оперативний командир повідомив, що стан задовільний — бійці окопалися і знаходяться на становищах, а о 6-ій годині ранку ураганний вогонь гармат, що були окопані в Кудрині і Будках, та вогонь важких мінометів з табору ворога свідчив, що наступ почався. Зав'язався нерівний бій з більшовицьким загарбником. Із перших атак ворога бійці зрозуміли, що день буде гарячий і що немало треба прикласти зусиль для удержання своїх позицій.

Атаки все частішають, але наші бійці не рухаються з місця. Втрати більшовиків щохвилини більшають, поля і узлісся вкриваються ворожим трупом...

Енкаведисти скаженіють і лютують, женучи все нові і нові лави фронтовиків до бою, кричать «ура», «за Родину», «за Сталіна», але їх не підхоплює військо, їхні крики самотньо луна-

ють по лісі. Військо розуміє, що це не ворог, не німець, що це такі ж самі люди, як і вони, але обернути зброю проти підганячів-енкаведистів, сталінської кліки ще не осмілюється. І бій іде далі.

З'єднання капітана полтавця Мамая гідно боронить свої позиції відбиває ворога, який особливо тисне з лівого і правого боку моста через р. Замишівку (міст — неприступна твердиня) з метою здобути міст. Вилазка в тил ворога, яку зробив Мамай, форсувавши річку, остаточно відбиває у ворога охоту до моста.

Інші з'єднання також не відстають від мамайців. Але увага всіх спрямовується туди, де клекотить, мов у котлі: на схід — на Гурби. Де з'єднання командира Сторчана відбиває хмари ворога, що були підсунулись до нього на 300 м. З одних тільки Мостів і Хинівки сунули відділи ворога в 500 і 600 чоловік разом з полковим штабом і достойником фінляндського фронту полковником Б. Та згодом бій трохи стихає, перший великий наступ відбито.

Другий великий наступ був на північ від Гурбів, на відтинку Яструба. Піхота ворога під прикриттям танків тисне. Кавалерія заходить з флангу. Командир Яструб пильнує рухів ворога і відповідно перебудовує бойові лави новозмобілізованих бійців. Та раптом з правого боку ворог робить вклинення, грозючи прорватись. Резервовий загін Залізняка спішить на допомогу.

Ворог прориває нашу лінію оборони. Яструб з новозмобілізованими бійцями відступає на захід, не маючи змоги повідомити про це з'єднання Сторчана. Ворог, впершись в другу лінію, пішов на оточення сторчанівців. Сторчанівці, які тільки що відбили чергову атаку, кинулись в контрнаступ, щоб попередити прорив. Падають жертви, життя кожного бійця в небезпеці, але ніхто про своє життя не думає і, з презирством дивлячись смерті в вічі, кожен думає одне — «не датись в

оточення, за всяку ціну ліквідувати прорив». Бій розгорається, переходячи в рукопашну битву. Бійці б'ються, як льви. В рукопашній різанині гине командир Ігор і 20 кращих бійців. Командир Сторчан тяжко ранений. Його підхоплюють улюбленці-бійці і прориваються.

Та незабаром ворог знову замикає кільце, яке вже жодні зусилля не дають можливості прорвати. Командир Булка і 40 бійців — в кліщі смерті. Вони, сторчанівці, бачать, що прорватись вже неможливо і рішають якнайдовше відтягувати сили ворога на себе, щоб друга лінія мала час зорієнтуватись в ситуації і стати до бою, рішають битись до загибуну і своєю кров'ю перегородити шлях ворогові до наших позицій.

І почалась нерівна боротьба, На крики ворога: «здавайся, Бандера», сторчанівці, горючи бажанням якнайдорожче віддати своє життя, відкрили ще інтенсивніший вогонь по ворогові, цей вогонь з кожною хвилиною кладе все нові і нові покоси ворожого трупів. Ворог кидається то в один бій, то в другий, але вогонь сторчанівців не дає можливості прорвати своїх становищ. Вслухаючись в гру наших кулеметів, командир Булка помітив, що один наш кулемет раптом замовк. З фінкою кидається він рятувати положення, але ворожа куля влучає його в груди ... і він падає мертвий. За ним падають бійці Бляха, Богун, кулеметчик Груша, Морозенко. На місці Булки стає чотар Шраменко. Він бігає з правого крила на ліве... Жертви все більшають... На лівому крилі падає славна трійка чернігівців. Кулеметчик Десна покотився в рів, його заступив амуніційний Сміливий. Незабаром і цей падає — ворожа куля в груди перериває молоде життя. Кулеметчик Кубанець метиться за друзів... Стріли рідшають, кулемети стихають — сторчанівцям нехватає набоїв. Але живими наші бійці не здаються, з криком «Слава» розривають себе гранатами. І тільки час-від-часу «Кольт» в руках чотаря Шраменка ще стріляє, але йому бракує набоїв. Шраменко виймає пістоль. Вби-

ває двох ворогів з пістоля, а потім наставляє його собі до голови і з криком «Слава» вмирає. Ще чути крики «Слава», вибухи гранат — сторчанівці прощаються з життям, але потім і їх не чути... І тільки покоси ворожого трупу і понівечені гранатами або ворожим мордуванням тіла наших героїв говорили, що боротьба закінчена.

Так своїми трупами славні сторчанівці перегородили ворогові дорогу, не відступивши ні кроку назад. Згинули, як герої повні посвяти Справі, віддавши все, навіть життя на користь Революції. Їхнє героїство, посвята, погорда смертю викликає в нас почуття гордості і бажання бути такими, як вони — сторчанівці. Так закінчився другий великій наступ ворога.

Третій і останній сильний наступ ворога був безпосередньо на Гурбах. Тут ворог рішив за всяку ціну прорватись в середину наших позицій.

Сконцентрувавши велику силу війська, деś опівдні ворог почав лавами сунути на наші позиції. Знялась страшна стрілянина. Кулемети грають, наші і ворожі міномети швидко посиляють в обидва табори міни. Жертви вже є по обох боках. Але наші бійці повні пімсти за сторчанівців сіють в таборі ворога смерть, не підпускаючи його ближче 300 метрів.

Ворог посилює свою атаку свіжоприбувшими танками. Сипляться на наших бійців градом кулі і ядра з танків... Забили і наші гармати, ПТР-и... Раптом один танк замовк, його підбив командир артилерії Береза з гармати. Це підбадьорило бійців і вони ще швидше запрацювали замками рушниць. Згодом з ПТР-а було пошкоджено ще одного танка.

Вилазка в силі одного відділу в тил лівого крила ворога, що було розташоване на південь від Гурбів, остаточно відбили ворогові охоту до наступу. Ще довго після цього не змовкала стрілянина та було ясно, що ворогові не вдасться сьогодні здобути наших становищ.

Зведення штабу від 24 квітня: «Втрати ворога за день 24 квітня 1944 р. складають близько 600 осіб вбитими, головна кількість жертв припадає на відтинок Грабовець-Гурби та коло 500 раненими. З одного тільки Гра-бівця було вивезено 37 фур ранених, що складає близько 200 осіб. Зброї не здобуто. Виведено з ладу два танки.

Наші втрати складають коло 80 осіб вбитими, 60 осіб припадає на відтинок Грабівець — та коло 40 раненими. Втрачено на відтинку Граб-івця-Гурби 1 ПТР-а, 6 кулеметів, 41 рушницю, 18 фінок.»

Так скінчився день славних боїв біля Гурбів. Так великою ціною, ціною багатьох наших кращих друзів-героїв — Сторчана⁵, Булки⁶, Шраменка і багатьох інших було куплено нашу перемогу. Пролилась невинна кров молодих людей, борців за волю, за краще майбутнє.

І мимоволі пригадуєш Крути, кров впавших крутянців, яка потім пірвала нарід до боротьби, їхнє героїство, посвяту... То були КРУТИ, а це - ГУРБИ.

День 25 квітня обіцяв ще запекліші бої. Командир Р[оман], щоб уникнути їх, рішив робити прорив з оточення. Як тільки смерклося, командири почали стягати свої відділи і готуватись до боєвого маршу. Пробив мав відбутись трьома напрямками, де по даним розвідки було найменше скупчено ворожого війська, і де ворог найменше сподівався нашого нападу.

Шпиталь мав бути ліквідований. Легко ранені мали долучитись до відділу, а тяжко раненими мали заопікуватись шеф шпиталю Полтавка, її заступниця] Аглая та медсестри. Цивільне населення було поділено на цілий ряд груп, до яких було долучено добрих провідників. Ці групи мали різними шляхами виходити з оточення. До війська їх було неможливо долучити: військо втратило б боєздатність, а майбутнє обіцяло жаркі дні. Табір мав бути ліквідований, все, що не бралось в

дорогу, мало бути поховане. Коли все було готово, військо рушило в дорогу.

Перша група військ пішла просікою попід Понурою на суражські ліси і спокійно дійшла до місця призначення. Друга і третя групи, які спочатку йшли разом, а потім розійшлися, кожна своєю дорогою, мусіли з боєм прориватись з оточення.

Бущанський прорив

Першою до Бущі підійшла група, що йшла з правого боку Збитенки краєм лісу. Командир даної групи військ, довідавшись, що в Бущі є застава ворога в силі 80-100 осіб і танки, поручив ударній групі з'єднання командира Бувалого прочистити шлях до військ.

- Друже Кузьмич! В Бущі є біля 80-100 більшовиків в заставі і танки. Маєте прочистити шлях.

- Так є! Маю прочистити шлях відділам, — повторив наказ командир ударної групи з'єднання Бувалого старший лейтенант Кузьмич.

Ударна група Кузьмича була зорганізована не так давно, але слава про неї серед наших бійців і цивільного населення розійшлась досить широко. Складалась вона із бійців Чернігівської і Сумської областей. Під оглядом військовим вона стояла високо, — майже всі були учасниками совітсько-німецької війни, старі вояки УПА. Командир Кузьмич дуже добре освоїв військове мистецтво і, незважаючи на свої 45 років, ніде не уступав молоді, завжди вів перед.

- Друзі, за мною! — скомандував старший лейтенант Кузьмич. І група, перейшовши міст, розстрільною почала облягати село. Почулись перші стріли, а далі серії з кулеметів. Зав'язався бій. Бій не звичайний, а вуличний, що вимагає особливого уміння. Але Кузьмич майстер до нього. І дійсно: будинок за будинком переходить до наших рук, ворог відступає.

Раптом посунули на підмогу ворогові танки. Кузьмич на хвилину зупинився, почав готуватись до бою з танками. В цей

час від другої групи, що йшла іншим шляхом і також вже досягла Буці, вступили в бій загони Лютого із з'єднання славних сторчанівців, Міші із з'єднання Мамає та один загін із з'єднання Довбенка, який, прогнавши ворожу заставу, зайшов ворогові в тил і вдарив по ньому.

Ось один танк сторчанівець командира Веремія прикував з ПТР-а до землі. Бійці Кузьмича накидаються на стальну потвору і закидають її гранатами. Другого танка пошкодили бійці загону з'єднання Довбенка. Їхній удар з тилу був дуже вдалий і дошкульний.

Кузьмич командує:

- Вперед!

Ворог відступає. Шлях звільняється... Відділи пішли по призначенню. Спроби знищити повстанців в Кременецьких лісах кінчились повною поразкою ворога.

У вечірньому звідомленні штабу групи від 24.IV.1944 говорилося: «Втрати ворога в Кременецькій акції складали біля 900 чол. убитими та стільки ж раненими.

Нами здобуто 6 кулеметів, 10 фінок, 2 міномети, 1 ротний, 1 баталь[й]онний, 37 рушниць і багато амуніції та мін. Виведено з ладу 4 танки».

Наші втрати складають 136 бійців убитими — в тому числі 15 тяжко ранених бійців, яких наші санчастини не встигли евакуювати і яких 25 квітня в жакливий спосіб помордували НКВД-исти — та біля 75 ранених. Енкаведистами вимордовано біля 100 осіб цивільного населення, яке ховалося від терору і мобілізації ворога. Нами втрачено 8 кулеметів, 24 фінки, 60 рушниць, 1 ПТР та 5 пістолів.

Гурби — це наша перемога над ворогом, який переважав нас в багато разів. Перемога не тільки політична, а й мілітарна, і жодні звірства та мордування, при яких НКВД-исти, як спрути, накидаються на наших бійців і на цивільне населення, щоб обмити руки в їхній крові, щоб поштрикати штиками їхні благородні тіла, не мають і не можуть мати успіху. Бо теро-

ром не можна знищити всенаростаючого революційного руху. Ним ворог нас не залякав, а навпаки, збудив вогненну ненависть до себе і згуртував до відкритої боротьби проти більшовицького терору, проти більшовицького імперіалізму.

Гурби - це наша відповідь ворогові.

Учасник Гурбенських боїв Майор Косенко 13 травня 1944

Примітки:

1. Закрита [або пересічена] місцевість — місцевість, яка характеризується лісом, горами, ярами, будівлями.

2. Відкрита або рівнинна місцевість — характеризується відсутністю вищезгаданих [...].

3. Буревій

4. Капітан Мамай — родом з Полтавщини. Бувший боєць Червоної армії. В 194[3] відомий командир УПА в Вінницькій та Рівенській областях. 24.IV.1944 активний учасник Гурбенських боїв. 25.V.44 був підступно убитий післанцем НКВД. Похований у Чорному лісі Мізоцького р-ну. Населення в знак пошани до командира, висипало йому високу могилу з березовим хрестом і написом: «Вічна пам'ять героям. Спить спокійно любий друже».

5. Командир Сторчан - Рів родом з Остріжчини. Старий працьовитий революціонер. В 1939 р. - на еміграції, в 1942 ув'язнений німцями за улаштування друзям втечі з в'язниці, восени 1943 - старшина УПА, в лютому 1944 переходить з своїм військом совісько-німецький фронт без втрат. Старшина - улюбленець бійців і командирів. Добрий вояк, який має за своїми плечима низку вдалих боїв. Наприклад: 22.11.1944, попавши в оточення, виринається з нього, здобувши полонених; 19.11.1944 відбиває напад загону НКВД в силі 500 осіб, перейшовши до контрнаступу, здобуває 3 «Максими», 15 верхових коней з сідлами і багато іншої зброї — фінок, рушниць амуніції; 5.IV. 1944 в силі двох загонів робить напад на 300 осіб НКВД-истів (що стояли в Новомалині), розбиває їх і здобуває зброю. 25.IV.44 - герой боїв біля Гурбів.

6. Командир Булка — родом з Полісся. Це другий після Сторчана улюбленець сторчанівців. Завжди спокійний, мовчазний, але рішучий командир. Не раз дивився смерті в вічі і кожного разу погорджував нею. Сміливістю і відвагою відзначився біля Гурбів. Рідню командира Булки вимордували радянські партизани в 1943 р.

ДА СБУ, ф. 13, спр.376, т.6.6, арк.26-28, 30, 32-41

Випускники «Гурб-Антонівців» – Вільні Люди

Мережа «Вільні Люди» створена в квітні 2013 року. Її основною метою на той момент було знищення режиму Януковича. До Революції Гідності мережа провела кампанію «Євронаступ» в усіх областях України з популяризації євроасоціації. А з початку Майдану активісти «Вільних Людей» приєдналися до лав «Самооборони Майдану», і в складі 14, 15 та 35 сотень були активними учасниками цих подій.

Після Революції Гідності активісти «Вільних Людей» сформували два добровольчих батальйони – «Чернігів» та «Гарпун», а також були в «Азові», «Айдарі», «Київській Русі» та в складі ЗСУ, Нацгвардії та підрозділів СБУ.

Для допомоги передовій, з літа 2014 року розгорнулась всеукраїнська волонтерська мережа «Вільні люди», яка здійснює збір та доставку допомоги бойовим підрозділам. Тільки за рік активної роботи волонтерів мережі «Вільні Люди» вдалося відправити бійцям 24 автомобілі, тонни продуктів і питної води, десятки вантажівок з дровами, сотні берців, комплектів уніформи, засобів персонального захисту, гігієни, інструментів, генераторів, спальників, медикаментів та інших речей. Особливу увагу «Вільні Люди» приділили технічному оснащенню бійців та військовій амуніції. За 2014-й та початок 2015-го року, волонтерами було передано десятки рацій, GPS-навігаторів, тепловізорів, нічних прицілів, тактичних окуляр, біноклів та іншого. У своїй діяльності «Вільні Люди» активно співпрацюють із діаспорними організаціями Канади, США та країн Європи.

Ряд провідних членів руху долучилися до процесу державних реформ, стали депутатами різного рівня. З весни 2015 року

пріоритетом стає питання економічної деокупації як ключового чинника протидії імперському поневоленню. Важливим напрямком роботи мережі «Вільні Люди» стало вирішення таких проблем: очищення від окупаційного бізнесу, зупинення реваншистських сил, ліквідації зародків Новоросії та «русской весни». Так, у 2016 році розгорнуто кампанії «Геть бізнес окупантів» та «Стоп реваншу та Русському міру в Україні», які доведуть цілі Революції Гідності до логічного завершення.

Активісти мережі «Вільні Люди» - випускники та учасники теренової гри «Гурби-Антонівці».

Як проходить гра

Гра відбувається у лісі на території 20 км², обмеженій маркувальною стрічкою. Триває 3 доби без перерви, часто найцікавіші події розгортаються вночі. Учасники заходу ночують без наметів, організованого харчування немає.

За перемогу змагаються два курені – «Вовки» та «Леви». Курені діляться на менші частини: чоти і рої за аналогією розподілу груп в УПА.

«Життя» учасника – це нарукавна пов'язка: в одного куреня – жовта, в іншого – червона.

Є ще 3-тя команда – курінь «Диверсанти», який не претендує на перемогу, але чинить перепони для «Вовків» і «Левів». Колір нарукавної пов'язки – синій.

Перемогти – означає здобути найбільшу кількість балів: «вбити» якомога більше суперників, знайти ворожий штаб із прапором та втримати свій. Штабом куреня вважається три намети та прапор, що заховані в лісі. У штабі має перебувати спостерігач з Ради Вищих Спостерігачів (РВС). Диверсанти не мають штабу.

«Вбити» – означає зірвати нарукавну пов'язку гравця у бої, застосовуючи лише прийоми боротьби, без прямих ударів.

За дотриманням правил гри слідує РВС.

© Jacob Balzani Lööv

Суть гри

«Гурби-Антонівці» – це не змагання заради змагання. Організатори, ВМГО Молодіжний Націоналістичний Конгрес, вкладають значно більше сенсу в цей проект:

– **Патріотичний.** «Теренова гра» означає, що вона проходить на певній території – терені. У нашому випадку – це ліси біля урочища Гурби, що на межі Тернопільщини та Рівненщи-

ни. Це легендарне історичне місце найбільшого бою УПА проти військ НКВС. Учасники поринають в атмосферу національно-визвольних змагань, вивчають історію не з книжок, адже саме на місці гри, у квітні 1944 року, відбулася ця битва.

– **Виховний.** «Гурби-Антонівці» – екстремальний захід, який гартує волю та характер учасників, ставить на шлях самовдосконалення, дає зрозуміти, що кожен здатен на більше. Також це зона здорового способу життя (на шкідливі звички тут просто немає часу).

– **Екологічний.** Обов'язковою складовою заходу є прибирання лісового масиву на місці гри. Організатори та учасники, користуючись нагодою, після закінчення гри разом очищують територію лісу від сміття.

– **Консолідуючий.** Це жива школа братерства, боротьби і командної роботи. Гра триває 60 годин безперервно, за цей час учасники стають частиною одного цілого: розподіляють побут, пліч-о-пліч змагаючись за перемогу.

Ефективність та цінність заходу

«Гурби-Антонівці» – це не гра, а своєрідний вишкіл, кузня, що виковує нову генерацію патріотів, які змінюють країну. Гасло гри: «Сьогодні наш терен – 20 квадратних кілометрів, а завтра ним стане вся Україна» виправдало себе. Учасники заходу стали одними з перших, хто згуртувались у організовані групи на Революції Гідності у 2013 році. Спочатку налагодили роботу пунктів харчування та побуту для мітингувальників, а з революційним поворотом утворили одні з перших сотень Самооборони Майдану. Такого не вчать на тренінгах та семінарах, це потрібно пережити: спочатку на змаганні, а потім у житті. Не дивно, що у 2014 році після Революції Гідності гра стала ще популярнішою: заявки на участь тоді подали 600 осіб, з яких були відібрані 330.

Окрім цього, випускники гри «Гурби-Антонівці» – це активісти волонтерської мережі «Вільні Люди», яка діє по всій Україні та постачає допомогу військовим на передову: від військових чоботів та рацій до автомобілів. Хлопці, які були курінними та чотовими на «Гурбах-Антонівцях», захищають країну у лавах Нацгвардії та у добровольчих батальйонах.

Присвяти «Гурб-Антонівців»

У 2013 році гра була присвячена 100-річчю з дня народження Василя Кука, під керівництвом якого було командування бійцями УПА 1944 року, що зішлись з військами НКВС в урочищі Гурби.

У 2015 році захід присвячений пам'яті Володимира Гарматія – учасника та ройового гри «Гурби-Антонівці». Він мешкав у селі Чернелів-Руський Тернопільської області. З квітня 2014 року служив у 51-ій окремій механізованій бригаді, був лейтенантом, командиром мінометного взводу, воював на передовій під Северодонецьком, Донецьком та у Лисичанську.

25 липня 2014 року, захищаючи Україну, Володимир Гарматій загинув у віці 21 року.

У 2016 році бій присвячений пам'яті Романа Атаманюка, багаторічного учасника «Гурб-Антонівців». Роман – сумчанин, що неодноразово був у керівництві куреня. З початком російсько-української війни 2014 року став добровольцем батальйону «Айдар», потім воював у складі 93-ї ОМБ. У травні 2015 року у віці 25 років Роман загинув під Донецьким аеропортом унаслідок мінометного обстрілу.

З історії гри «Гурби-Антонівці»

Починаючи з 2003 року «Гурби-Антонівці» збирають молодь з усієї України. Організатор гри – Молодіжний Націоналістичний Конгрес – докладає багато зусиль, аби захід розвивався. Так, наприклад, традиційно за перемогу змагалися тільки два курені – «Леви» та «Вовки», але враховуючи зростання популярності гри та велику кількість охочих взяти участь, у 2013 році для багаторічних учасників створили окремий курінь – «Диверсанти». Це урізноманітнило хід гри – зробило його ще цікавішим, адже «Диверсанти» чинять багато перешкод обом командам.

Того ж року проект «Гурби-Антонівці» почав збір коштів на краундфандинговій платформі «Спільнокошт». Тоді підтримати молодіжну ініціативу добровільним внеском, навіть від 1 гривні, міг кожен небайдужий. Натомість, організатор гри – Молодіжний Націоналістичний Конгрес – винагороджував за це ексклюзивними подарунками. Вдалося зібрати 35 000 гривень. Гроші, зібрані на цій платформі, організатори використали на промокампанію події серед молоді півдня та сходу. Адже одним із завдань, яке ставлять перед собою ініціатори гри, є саме залучення до патріотичного виховання молоді східних і південних регіонів. Так, у 2015 році таким учасникам компенсувалася вартість проїзду.

Популяризація бою

«Популяризація бою та вшанування українських героїв – це і є основна мета проведення теренової гри. Кожен учасник усвідомлює, що приїхав у ліс не для того, щоб драйвово провести час, натомість, прагне загартувати себе, певною мірою спробувати пожити у ролі повстанця, захопитись ідеями націоналізму. Тут гартуються справжні патріоти, які потім приносять користь Україні – чи то йдуть на фронт, чи втілюють реформи», – говорить Іван Кізюк – координатор проекту «Гурби-Антонівці-2015».

Щороку захід розпочинається з урочистого відкриття, під час якого учасники шикуються, співають Гімн України та гімн ОУН, розгортають державний та червоно-чорний прапори. Пізніше, слухають історичну лекцію-довідку про бій 1944 року, спілкуються з ветеранами УПА та українськими військовослужбовцями.

У 2013 році силами МНК встановлено інформаційний стенд про бій на терені гри. У 2016 – силами волонтерів-учасників гри частково відреставровано музей штабу УПА «Волинь-Південь», що знаходиться неподалік терену «Гурб-Антонівців».

Крім того, організатори встановили меморіальні таблички воїнам-борцям за волю українського народу: у Кременці – Василю Куку, головнокомандувачу УПА; у Шумську – Мартину Головатюку, бійцю УПА; у Тернополі – Володимиру Гарматію, лейтенанту 51-ї окремої механізованої бригади ЗСУ.

У найближчих планах – розмістити у Шумську, Кременці та Білокриниці стенди з інформацією про музей штабу УПА «Волинь-Південь».

«На стендах розмістимо карту проїзду до музею, коротку інформацію про бій 1944 року. Будь-хто зможе відвідати це історичне місце й ознайомитися з матеріалами вже в музеї», – пояснює Іван Кізюк.

Музей штабу УПА «Волинь-Південь»

Для вшанування пам'яті вояків УПА у 1992 році відкрили музей під відкритим небом «Табір військового округу Української повстанської армії». Він знаходиться недалеко від місця бою, в урочищі Дігтярні біля села Антонівці.

Вкінці 1942 року в цьому місці діяв штаб УПА «Волинь: Південь», командиром якого було призначено молодого хлопця – Івана Климишина – легендарного «Крука», одного з перших організаторів відділів УПА.

Влітку 1943 року Антонівецький табір набув особливої ваги і разом із сусідніми селами перетворився на повстанський комплекс, де діяла школа старшин та підстаршин, лікарня та курси медсестер, пекарня, миловарня, слюсарня, швейна майстерня та невеличкий м'ясокомбінат у самому селі Антонівці. У селі Забара було створено аптеку, збиралися різні лікарські рослини для виготовлення ліків, мазі, настоїв, щоб ними лікувати хворих і поранених повстанців. Також тут виробляли медичне перев'язочні матеріали.

© Jacob Balzani Lööv

При штабі УПА «Волинь: Південь» створювались підрозділи «Юнаки». Зараховувались туди молоді люди віком від 17 до 19 років. На них було покладено завдання підтримувати зв'язок, супроводжувати бойові підрозділи, розквартировувати прибулих по квартирах. Юнаки проходили муштру, вчилися мінувати мости і залізничні колії, освоювали практику ведення бою.

Крім військових шкіл у селі М.Іловиця була школа політосвіти. В селі Антонівці у конторі водяного млина знаходилась

група пропагандистів і журналістів УПА. Стала виходити газета «Повстанець», як орган УПА. Відбулися пропагандистські рейди в центральні області України.

На згадку про безсмертну славу героїв у музеї відкрито меморіал Української повстанської армії. Зібравши спогади очевидців, в музеї відтворили найвідоміші табірні об'єкти.

Умовно відтворений літній клас цієї школи. З наочної інформації можна довідатись про зброю різних країн, яка пе-

ребувала на озброєнні антоновецьких куренів, її технічні дані, побачити накази командира УПА-Північ Кліма Савура та Головнокомандуючого УПА Тараса Чупринки.

Поруч розташовано будиночок власне штабу. В середині зараз розгорнута пересувна експозиція «Визвольні змагання на Шумщині», створена зусиллями музеїв Шумщини та Шумської центральної районної бібліотеки. Недалеко від нього розташовано криївку.

Каплиця-курінь встановлена в затишній улоговині на місці таборового храму. Далі за нею – джерело. Нижче в улоговині розташовувались таборіві будівлі пекарні, майстерень. А стежка, що веде вгору виводить на повстанчий цвинтар. Тут в дванадцяти могилах поховані вояки УПА, які померли від ран в таборовому шпиталі і ті, що не мали родини у ближніх селах.

Навіщо молоді «Гурби-Антонівці»?

Вшанувати полеглих воїнів УПА, які віддали свої життя за Україну в найбільшому бою з силами НКВС.

Випробувати власні сили, навички, уміння. Щоб перемогти, доводиться проявляти всі свої найкращі якості, а часом – розвивати необхідні. Адже треба захопити і втримати прапор противника, відстоявши свій. Це завдання стає ще складнішим, оскільки командири куренів досконало вивчають терен

гри, поліпшують тактику і стратегію, застосовують сучасні технічні можливості для вдалих маневрів.

Прожити три доби життям воїна УПА. Відчути: що означає боротися до кінця; перемагати свої слабкості; гартувати тіло і дух; робити все заради досягнення мети. Спати, чекаючи на «алярм», охороняти побратимів на «стійці», з ризиком ходити у розвідку чи шукати прапор серед боліт, рватися до бою...

Отримати величезну дозу адреналіну та енергії – команди супротивників не сплять! Щороку теренівка стає складнішою і складнішою: гравці чоти досвідчених ветеранів – «диверсанти», чинять багато перешкод, а курінь противника не зважає ні на погодні умови, ні на час доби, ні на втому чи спрагу.

Спогади учасників «Гурб-Антонівців»

Євгенія Серая, Харків, 2012 рік:

Навіщо і чому я їду на Гурби? Запитання доволі просте, але змусило мене задуматися. Після перших Гурб такі питання не

виникають, проте величезне бажання потрапити туди знов і знов не покидає мене жодної миті.

За ці 60 годин можна прожити ціле життя! Спробувати на смак солодку перемогу і гірку поразку. Бути в ролі героя, що знайшов прапор, або блукати «вбитим» і самотнім по терену в пошуках РВС та ковтка води. Відкрити для себе справжнього друга під час чергування на нічній стійці, чи посваритися зі старим добрим знайомим через дрібне порушення правил чи невиконання наказу. Бути на висоті фізичних можливостей завдяки рівню адреналіну в крові, чи відчувати повне виснаження організму. Не кажучи про погодні сюрпризи, що дадуть можливість скуштувати всі чотири пори року за три дні.

Тож на Гурби їхати треба! Навряд чи можна ще десь так випробувати свої фізичні можливості та підняти моральний дух. І що важливо, я в жодному місці не зустрічала такої кількості людей з позитивними моральними та вольовими якостями.

Катерина Волченко, Суми, 2011 рік:

Той, хто жодного разу не був на Гурбах, ніколи не зрозуміє, як воно – боротися до кінця. Адже під час бою тобі абсолютно байдуже, валяєшся ти в калюжі, чи хапаєш ротом пилюку з дороги. Байдуже, скільки людей навколо. А ціною є лише пов'язка, певна кількість балів і придумана перемога.

Гравець з міста Суми, 2007 рік:

Враження... Якими вони можуть бути, якщо на добу спали по 3-4 години, та й то переважно вдень, бо вночі весь час маневрували? За більш ніж 60 годин гри особисто я при вазі в 90 кг з'їв від сили 4 банки консервів, 2 пакети «мівіні» та грамів 300 сала. Шкарпетки особисто я не прав, а просто закопував в землю – для подальшого використання вони були непридатні.

Враження... Звісно, що позитивні! За ці 3,5 доби, проведені в лісі, ми хоч і вимоталися фізично, але відпочили духовно. Ми пройнялися духом УПА, розумінням та повагою до тих людей, які кинули виклик двом люджерським системам, які розривали світ у полум'ї світової війни, кидаючи в м'ясорубку мільйони. Ми пройнялися гордістю за нашу Батьківщину, за те, що маємо таких славних попередників. Ми пройнялися бажанням не тільки втримати той прапор боротьби, що був піднятий 14 жовтня 1942 року, коли було створено Українську Повстанську Армію, а й підняти цей прапор ще вище!

Ольга Зарішняк, Львів, 2015 рік:

Тут стаєш ближчим до природи. Коли ховаєшся в траві, п'єш воду зі струмка, грієшся при ватрі і спиш під зорями... Коли босоніж ідеш по піску й камінні, сухих гілляках і молодій траві, відчуваєш, як рідна земля лікує твої мозолі – на ступнях і в душі.

Тут розумієш, що таке єдність. Коли сонний так щільно-щільно тулишся до двох сусідніх спальників із невідомим вмістом – бо так тепліше. Коли 2-літрову пляшку згущеного

молока передають по колу як сакральний кубок, і кожен надпиває ковток із тої солодкої чаші єдності. Коли ділишся ложкою, мискою, кашкою, капцями, мріями і проблемами, анекдотами і враженнями. Коли в тебе стільки братів та сестер, що ти не в змозі запам'ятати всіх імен навіть за чотири дні, але від того вони не стають менш рідними.

Ігор Петришин, Тернопіль, 2013 рік:

Якщо провести аналогію між протистояннями воїнів радянської армії та німецько-фашистськими загарбниками з варіантом 60-ти годинної теренової військової гри «Гурби-Антонівці» у 24 кв.км. лісах, можна припустити, що ворогуючі сторони («Вовки» і «Леви») символічно відображають фашистів та НКВСівців, які воюють за винагороду – гроші, звання, у нашому ж сучасному варіанті – за нараховані бали, а вояки ОУН-УПА і є саме тими найдосвідченішими у лісових умовах «бійцями-диверсантами». Вони воюють не за гроші (бали), а за ідею, ідею знищення обох сторін окупантів, адже є споконвічними господарями даної території, яку люблять понад усе, не шкодуючи ні сил, ні життя.

Згуртованість та чітке виконання наказів керівництва, дисциплінованість та витривалість, уміння орієнтуватися за картою і компасом, гнучкість тіла та розуму, прояв цікавих і розумних ідей, ініціативи, сміливості, долання перешкод і поставлених завдань, незважаючи на сон і втому – усе це та багато іншого і називається – теренова гра «Гурби-Антонівці».

Іван Брацюнь, Житомир, 2012 рік:

Приїхав ветеран битви 1944, розказав, що тут робилось. Помітно, як стискаються кулаки і скули. Завершуючи свою розповідь лунає: «Слава Україні! – Героям Слава!», – йде відлуння по лісі. Всі відразу випросталися з гордістю, легко пробіглись мурашки по шкірі. Саме це і можна назвати національним духом.

Мар'ян Алексеев, Тернопіль, 2013 рік:

Мабуть, ніколи не забуду те відчуття, коли ти є невід'ємною частиною групи. Неважливо, знайомі ми перший день, чи то рік. Тут, на Гурбах ми є єдиним цілим, однією командою.

Олекса Мельник, Львів, 2013 рік:

Ідучи додому, я багато думав про неймовірну силу цієї гри, про кількість молодих,, розумних і спритних націоналістів України, що живуть у містах, містечках і селах нашої країни і виховують у собі справжніх українців. «Гурби-Антонівці» – далеко не єдина така гра в Україні. Їх проводиться чимало за сприяння Молодіжного Націоналістичного Конгресу і навіть без його участі. Хочеться вірити, що сьогодні і завтра вся ця молодь буде готова стати на захист Батьківщини: неважливо зі зброєю в руках чи без неї, ведучи насильницький спротив чи здійснюючи інформаційне протистояння. Головне, щоб вони були такими ж незворушними та цілеспрямованими, як на «Гурбах-Антонівцях» упродовж 11 років.

Юлія Волощук, Черкащина, 2015 рік:

Зараз поширена тенденція – бути патріотом, але як це – бути ним? Знайти їх можна на «Гурбах». Неймовірні дівчата та хлопці, які знають історію своєї країни та готові її захищати. Коли на Сході України війна, на місцях повинні бути люди, які знають, на що здатні і що можуть зробити. Саме це і можна пізнати на «Гурбах – Антонівцях». Там доводиться відмовитися від звичних умов,. Там можна навчитися злагоджено працювати у команді та виживати протягом 60 годин у дикому лісі, коли у засідці чекає ворог. Теренова гра виховує особистість, дає можливість відшукати себе та очистити душу та мозок від непотребу, і, можливо, спробувати знайти відповідь на болюче питання: як змінити країну. Адже протягом гри молодь випробовує себе у лісі територією

24 км. кв. Завдяки такій грі, яка виховує молодь, в Україні є надія на світле майбутнє.

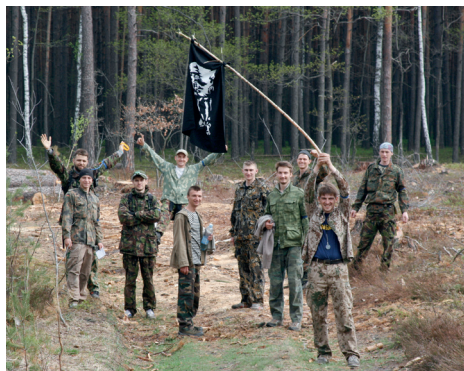

Молодіжний Націоналістичний Конгрес (МНК) – всеукраїнська молодіжна громадська організація, що офіційно представляє в молодіжному середовищі політику ОУН (р). Профіль – національно-патріотичне виховання, захист прав та інтересів української молоді, пропаганда ідей українського націоналізму. Місія МНК: Формування генерації освічених, успішних, дієвих українців, які розбудовують державу на ідеях українського націоналізму.

Напрямки діяльності організації:

- виховання та вишкіл молоді (всеукраїнські табори «Гурби-Антонівці», «Відвага ім.Івана Гавдиди», «Повстанська Ватра», внутрішні табори для членства «Руса Коса», «Урай», регіональні табори «Коловрат», «Лисоня ім.Івана Гавдиди», «Лицар честі» та інші);
- громадсько-політична діяльність (представництво в органах державної влади);
- неформальна освіта і популяризація громадської активності («Курс вільних людей»)
- міжнародна співпраця (розбудова молодіжного крила «Альянсу Балто-Чорноморських Націй»);
- волонтерська робота (допомога бійцям АТО у рамках ініціативи «Вільні Люди»);

- пропагандивна робота (видання книг: «Нація, яка не капітулює», «Кілька слів про національні характери», «Украдене ім'я. Чому русини стали українцями», тощо. Крім того-ведення інформаційних ресурсів).

Гурби. Погляд упередженого

Андрій Клименко, керівник розвідки куреню «Волинь» у 2003-2004 роках, голова Ради вищих спостерігачів у 2005-му, курінний куренів «Червоні» та «Жовті» у 2006-2007 роках

У тереновій грі «Гурби-Антонівці» змагалися понад півтори тисячі молодих людей по всій Україні, а чули про неї сотні тисяч. Достатньо відомо про історичні події, які відбувалися на місці теренової гри та яким гра присвячена. Але щороку молоді патріоти приїжджають до підніжжя Кременецьких гір творити нову історію – історію гри «Гурби-Антонівці». Гра та її ідея вже стали настільки популярними, що в неї з'явилися різні копії. Однак, як відомо, копія ніколи не набуде якості оригіналу.

У тій чи іншій ролі мені вдалося взяти участь у всіх п'яти іграх, починаючи від першої у 2003 році. Спробую коротко описати саму гру та її особливості. Мені не довелося бути свідком усіх «бойових» дій – це просто неможливо, тому про більшість буду писати з розповідей очевидців. Такі описи можуть мати неточності, які мені, сподіваюсь, пробачать їх учасники.

2003

Ідея провести масову теренову гру у лісі площею понад двадцять кв. км. вражала вже сама по собі. До того «теренівки» різними патріотичними організаціями проводилися на досить обмежених територіях та у нетривалих часових межах. А советські «зарниці», їх ще добре пам'ятає середнє покоління, мали зовсім інший зміст та достатньо відмінну форму.

Перша гра зібрала майже півтори сотні юнаків – вони були поділені на сотні «Волинь» і «Лисоня». Назви з'явилися через «базові» регіони для кожної з команд. Лисоня – славетна гора у Тернопільській області. Відповідно, суддями були обрані територіальні обмеження – на півночі мали базуватися «волинки», на півдні – «лисонівці».

Сотня «Волинь» розташувалася на пагорбах серед північних боліт майже на кутовій межі терену. Прапор та штабний намет опинилися посеред болота. Наступного дня навколо них виросла ціла фортеця – зі стінами заввишки понад два метри. Зі стін стирчали гострі кілки, цілком у дусі Середньовіччя. Єдиний вхід – лаз під однією зі стін. Він був настільки вузьким, що скориставшись ним я довго чистив одяг.

Сотня «Лисоня» таборувалася серед густого молодого лісу теж на крайній межі терену – тільки південній. Саме «лисонівці» 2003 року першими спробували зіграти у «партизанку» – розрахунок був на прихованість та стійки, які мали завчасно попередити про наближення суперника. Тоді ж, «Лисоня» вперше застосувала засоби зв'язку (мобільні телефони у лісі почали ледь працювати лише торік) – це був радянський військовий дротовий телефон та такі ж рації. Був навіть свій радист. Крім того, прапор сотні був замінований, а додатковим захистом служили кілька рівнів розтяжок навколо нього.

Бойові дії розпочалися рано вранці, біля табору сотні «Волинь». Розвідка «Лисоні», у кількості десятка осіб, атакувала табір суперників. Розрахунок – на несподіванку та неготовність. Саме після цієї атаки «волиняки» обнесли прапор частоколом. Атака провалилась через замалу кількість нападників. До честі розвідки «лисонівців» – вони вирушили одразу після початку гри вночі та швидко знайшли супротивників. У наступні роки нічні маневри та бойові дії стануть звичайною справою.

Розвідка «Волині», яку я очолював, вирушила лише вранці, ще до атаки «лисонівців». Ми досить швидко знайшли табір суперників – їхні намагання замаскуватись звело нанівець розпалене багаття та дим, який ми й помітили. Несвідомо повторюючи дії розвідки «Лисоні», розділилися на дві групи та готували несподівану атаку на табір. Проте, наші плани зруйнував випадок – одну з наших груп помітили передчасно та

атакували. До речі, саме випадок вирішував долю й останніх двох ігор.

Того ж дня вдалим маневром «Волині» вдалось обійти стійки суперників та атакувати їхній табір. Закладена на прапорі міна зробила свою справу – «лисонівцям» вдалось відбити знамено. Але під час бою майже всі гравці команди загинули, далі за «Лисоню» продовжили грати лише кілька десятків людей. Однак, і ця жменька бійців не відсиджувалася, наступного дня вони ще раз невдало атакували «Волинь». «Волинякам» вдалось знайти перенесений табір «Лисоні» та захопити його, відновивши абсолютну перемогу.

2004

Чисельність команд, сформованих за регіональним принципом (Волинь проти Галичини) сягнула 350 чоловік.

Команди не стали використовувати якісь новинки у своїй тактиці. Обидва табори були розташовані у помітних місцях, ставка робилася на масовані атаки та захист. Суперники досить швидко знайшли один одного, але ініціативу перехопив курінь «Волинь» – вони двічі атакували табір «Лисоні», з другої спроби таки захопивши прапор «лисонівців».

«Лисоня» відразу невдало контратакувала. Однак, курінь зумів перегрупуватись і знайти у собі сили атакувати табір «Волині». Близько ста двадцяти «лисонівців» за 30 хвилин до кінця гри напали на табір «Волині», який захищали дев'яносто людей. Попри в'язке болото та створені «волиняками» завали з колод, на підходах до табору «лисонівці» клином змогли прорвати оборону та відбити свій прапор. Однак, на останніх хвилинах гри їм не вдалось захопити прапор «волиняк» – судді визначили нічию. Цей бій увійшов в історію гри як найбільш видовищний та один з наймасовіших.

2005

Завдяки нововведенням куреня, який очолював Олег Медуниця, стратегія і тактика гри пережили кардинальний переворот. Перед грою сили були нерівними – «Південь» на чолі з Віталієм Бенчаком удвічі переважав «Північ» Олега Медуниці. Проте курінь «Північ» вперше комплексно зіграв за партизанською тактикою – табір був глибоко захований у молодому лісі, про його розташування знав тільки курінний. Охорона табору складалася лише з десяти чоловік, які всю гру спілкувалися лише пошепки. До того ж сліди до табору були ретельно заметені.

Решта куреню розділилася на три частини, дві з яких постійно маневрували, а одна була фальшивим табором. Координація їхніх дій відбувалася через портативні радіостанції, які вперше були масово використані на «Гурбах».

Курінь «Південь» зіграв за старою тактикою масової війни – табір особливо не ховався. Підвела «південних» провалена розвідка та ... погана дисципліна, через яку курінь не міг добре маневрувати. «Північні» одразу втратили свій фальштабір, він був нанівець розгромлений ударною сотнею «південних». Проте, у цей же час вдалося провести дві вдалі атаки на табір «Півдня», перша з яких була визначальною – «Південь» втратив свій прапор. До кінця гри вояки «Півдня» так і не змогли знайти табір «Півночі». Гра закінчилася впевненою перемогою тактики «партизанки» над тактикою «масової війни».

2006

У грі взяли участь близько п'ятисот учасників, розподілені приблизно порівну між куренями «Жовтих» та «Червоних». Обидва курені обрали партизанську тактику.

«Червоні», яких я очолював, мали у своєму складі: кілька дрібних груп розвідки, ударний спецназ чисельністю тридцять людей, групу «Центр» (близько вісімдесяти бійців), три

фальштабори чисельністю два по п'ятнадцять, і один – близько тридцяти п'яти людей. Крім того існував рій захисту свого табору: десять учасників, заховані з прапором у глибокому «тилу» суперника. «Червоні» не мали свого базового табору, лише три фальштабори та захований табір із прапором. Два основні підрозділи – «Спецназ» та «Центр» постійно маневрували, багато з яких проводилися вночі.

«Жовті», табір яких ховався всього у кількохстах метрах від табору «червоних», мали ще цікавішу стратегію. Основні ударні сили «жовтих» були розподілені на дві рівні групи близько сімдесяти-вісімдесяти гравців у кожній. Ці групи поперемінно змінювались у атаці-захисті та мали базовий табір для відпочинку гравців. Цей табір розташовувався всього у ста метрах від «жовтого» прапору – з метою відволікати увагу від основної мети та бути напоготові захистити прапор. Крім того, курінь мав розвідку (двадцять людей), групу захисту прапору та один фальштабір.

Бойові дії розпочалися з розгрому одного з фальштаборів «червоних» сотнею атаки «жовтих». За кілька годин ця сотня потрапила у засідку «Центру» та «Спецназу» «червоних», «жовті» провели невдалу атаку «Центру» знизу вгору. «Центр» скоординовано зі «Спецназом» перейшов у контрнаступ – «специ» били несподівано, зі спини. Не на руку «жовтим» зіграло їх розташування – внизу на вузькій дорозі між двох пагорбів.

Перед цим, зранку «Спецназ» «червоних» розгромив розвідку «жовтих» у несподіваному зустрічному бою.

Після двох вдалих тактичних дій, «червоні» мали перевагу за кількістю очок, однак долю гри вирішила провалена розвідка та його величність – випадок. Об'єднаний курінь «жовтих» наштовхнувся на табір «червоних». Десятки захисників мужньо трималися кілька хвилин. Крім того, дії розвідників «червоних» виявилися вкрай невдалими – прапор суперника не був знайдений.

Після втрати прапору «червоні» провели перегрупування, зібравши всіх дієздатних гравців в одне з'єднання чисельністю близько ста п'ятидесяти чоловік. Решта відправилася в один з фальштаборів. Вночі цей табір був розгромлений сотнею атаки «жовтих».

Маневруючи останні дванадцять годин гри, ударне з'єднання «червоних» було близьким до мети. Однак, у цей момент гра була зупинена суддями через чисельні порушення правил.

2007

Курені були не такими чисельними, як рік перед тим. І «жовті», і «червоні» заховали свої прапори окремо від більших підрозділів. «Жовті» мали «Сотню» (близько п'ятидесяти людей) та «Спецназ» (двадцять гравців). Крім того, діяли десять розвідників, існували два фальштабори і рій охорони прапору.

«Червоні» обрали нову тактику: курінь був розподілений на три чоти по тридцять людей, які мали свої визначені квадрати для розвідки та бойових дій. Окремо був захований прапор із охороною у десять гравців.

Гра розпочалась із засідки – чота «червоних» потрапила у лещата «Спецназу» та «Сотні» «жовтих» і була розбита. Проте груба помилка «жовтих» із розташуванням табору – група, яка ставила табір, відхилилася на пару сотень метрів, виставивши прапор біля бокової дороги, – дозволила «червоним» швидко його захопити. Крім цього, погана координація дій між табором та основними силами не дозволила «жовтим» вчасно захистити свій прапор.

Після того «червоні» з'єдналися і перейшли до охорони власного табору. «Жовті» так само перегрупувалися в ударний підрозділ та розвідку, увесь час продовжуючи шукати суперників. Під час таких пошуків відбулося два бої: спочатку «червоні» невеликими силами безуспішно атакували дислокацію

основних сил «жовтих», а потім обидва курені зіштовхнулись у відкритому бою – майже сто на сто. Після тривалої сутички перемогли «жовті», яким до кінця гри не вдалося знайти табір суперника та обидва прапори.

Особливості підготовки

За п'ять років гри постійні учасники випрацювали свої методики підготовки до «військових дій». Зокрема, курінний та його штаб заздалегідь обирають стратегію, тактику та структуру куреню, призначають керівників підрозділів. Під конкретну тактику формується речовий та харчовий виряди учасників, закупаються необхідні речі.

Суттєвих змін зазнала й підготовка табору – від будівництва цілих фортець до повного маскуванню наметів серед молодого лісу за допомогою зрізаних гілок та маскувальних сіток. Як оборонні засоби широко використовуються різноманітні затримуючі розтяжки, як попереджувальні – сигнальні розтяжки. У відкритих боях часто застосовуються петарди та вибухові пакети. Розвідка може використовувати свої системи позначень та повідомлень. Зв'язок забезпечується різноманітними портативними радіостанціями, використання яких стало масовим. Поява в Кременецьких лісах мобільного зв'язку лише додасть різноманітності та динамічності гри. З кожним роком вдосконалюються й засоби орієнтування на місцевості – від простих кілометрових карт – на початку, до супутникових фотознімків і GPS – сьогодні.

Дух

Але важливішим за будь-яку тактичну та матеріальну підготовку є дух гри та дух команди. Саме дух команди виявився визначальним у переломі гри куренем «Лисоня» у 2004 році, у безапеляційному програші куреню «Південь» у 2005-му й у

незламному бажанні грати до останньої хвилини команд, які програвали останні два роки.

Не хотілось би писати надто пафосні речі, але саме моральна складова є найважливішою у цій грі. «Гурби-Антонівці» – це не просто вшанування пам'яті полеглих упівців та неординарний польовий вишкіл, це, передусім: боротьба духу з тілом, боротьба волі з втомою, панікою та зневірою.

Мені важко щось сказати про людей, які їдуть заради бренду та відпочинку. Зазвичай таких учасників викидає з гри простий дощ, нічні травневі заморозки та тривала відсутність гарячої їжі й води. Дехто їде лише заради того, щоб показати себе – такі люди зрештою йдуть на брутальні порушення правил аби не визнавати власної слабкості чи неспроможності. І лише сильні знають, що «Гурби» – це, передусім, побратимство духу та друзів. Насправді, зовсім не важливо чи програєш ти цього року чи переможеш, важливо, щоб ти вкотре здолав себе та довів свою чесність і честь.

Для мене і багатьох людей «Гурби» – знакова подія у житті. Саме на перших Гурбах я дізнався про майбутнє народження свого старшого сина, саме на Гурбах люди знаходили свою майбутню половинку або, без перебільшення, сенс свого існування. «Гурби» закохують у себе, і ти, попри все, їдеш грати знов і знов. Друзі, до зустрічі на «Гурбах»!

3MICT: